

Kazdağı Milli Parkı ve Çevresinde (Balıkesir) Etnobotanik Envanter Çalışması 2004-2006

Fatih SATIL*/ Gülelendam TÜMEN*/ Tuncay DİRMENÇİ**/ Ali ÇELİK***/ Yılmaz ARI****/
Hulusi MALYER*****

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Etnobotanik, yararlı bitkiler, gıda, tıbbi bitkiler, el sanatları, Kazdağı, Balıkesir-Edremit, Türkiye: B1 karesi

Ethnobotany, useful plants, food, medicinal plants, handicrafts, Kazdağı, Balıkesir-Edremit, Turkey: B1 square

ÖZET/ SUMMARY

Bu çalışmada, Kazdağı Milli Parkı (Balıkesir) ve çevresindeki halkın gıda, ilaç, yem, yakacak ve diğer amaçlarla yararlandığı ve geçmişte kullandığı bitkilere ilişkin geleneksel bilgiler ortaya konmuştur. Marmara ve Ege bölgeleri arasındaki sınırda yer alan araştırma alanı iklim, jeolojik yapı, topografya ve coğrafi konumundan dolayı zengin bir bitki varlığına (flora) sahiptir. Çalışma, 2004-2006 yılları arasında, Kazdağı Milli Parkı ve çevresindeki 24 yerleşim yeri ve buralarda kurulan 8 yerel pazarda yürütülmüştür. Bu süre içinde araştırma alanında 118 kişiyle görüşme yapılmıştır. Bölgede kullanımı belirlenen toplam 243 bitki taksonu ve bunlara ait yerel bilgiler toplanmıştır. Toplanan bitkiler arasında 153 gıda, 130 ilaç, 16 yakacak, 25 yem, 41 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 66 bitki türünün de farklı alan-

In this study, plants used for food, medicine, animal food, heating, and other purposes by the residents in the vicinity of Kazdağı National Park (Balıkesir) along with the accumulated knowledge of the residents, have been documented. The study area is located in the border of Marmara and Aegean regions. The region has a rich flora on account of its climatic properties, geological structure and location. Surveys were carried out in 24 villages around Kazdağı National Park and in 8 local street marketplaces in the region, during in 2004-2006. During this period interviews were conducted with 118 informants within research area, and 243 plant species together with related information were collected. With respect to their uses, 153 of the plants are used for food, 130 for medicinal purposes, 16

* Yrd. Doç. Dr. Fatih SATIL (Proje Yürütücüsü); Prof. Dr. Gülelendam TÜMEN (Proje Yürütücü Yrd.)/ Balıkesir Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, BALIKESİR

** Yrd. Doç. Dr. Tuncay DİRMENÇİ (Proje Yürütücü Yrd.)/ Balıkesir Ünv. Necatibey Eğitim Fakültesi Biyoloji Bölümü, BALIKESİR

*** Yrd. Doç. Dr. Ali ÇELİK (Proje Yürütücü Yrd.)/ Pamukkale Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, DENİZLİ

**** Yrd. Doç. Dr. Yılmaz ARI (Proje Yürütücü Yrd.)/ Balıkesir Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, BALIKESİR

***** Prof. Dr. Hulusi MALYER (Proje Yürütücü Yrd.)/ Uludağ Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, BURSA

larda yararlı oldukları belirlenmiştir. Ayrıca alanda 26 bitkisel kökenli ürün saptanmıştır. Örnekleri toplanıp tanımlanan bitkiler ve bunların kullanımına ilişkin bütün bilgiler, Türkiye Bilimler Akademisi- Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) veritabanına aktarılmıştır. Araştırma Eylül 2006 tarihine kadar Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu (SOBAG) desteği ile devam etmiştir.

GİRİŞ

Araştırma alanımız, Marmara ve Ege bölgeleri arasındaki sınırda ve Edremit Körfezinin kuzeyinde, Biga Yarımadasının güney kenarında yer almaktadır. En yüksek zirvesi Karataş Tepe (1774 m), olan Kazdağı, Marmara Bölgesinin, Uludağ'dan sonra en yüksek ikinci dağıdır (lev. 1: res. 1).

Araştırma alanının yüksek kesimlerinde yer alan Kazdağı Milli Parkı, Kazdağları üzerinde ve 21463 hektarlık bir alanı kapsayacak biçimde 1993 yılında milli park ilan edilmiştir (lev. 1: res. 2). Kazdağı Milli Parkı tamamıyla Balıkesir ili Edremit ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Milli Park, güneyde Akçay ve Güre, doğuda Edremit, güneybatı da Altınoluk yerleşmeleri ile sınırlanmaktadır (lev. 1: res. 3). Milli Parkın yıllık ziyaretçi kapasitesi 20 000 kişidir.

Kazdağı, bitki coğrafyası açısından Avrupa-Sibirya ve Akdeniz fitocoğrafik bölgeleri arasında, izole konumu ve değişik iklim özelliklerinin etkisi altında olması ve olağanüstü bitki zenginliği nedeniyle Önemli Bitki Alanı (ÖBA) durumundadır. Yaklaşık 800 taksonun kayıtlı olduğu Kazdağı florasında, bazıları yalnızca bu dağa özgü olmak üzere ülke çapında nadir birçok bitki yer almaktadır (Özhatay *et al.* 2003). Çalışma ekibimizin TÜBİTAK'ın desteği ile gerçekleştirdiği bu çalışmayla, Kazdağı florasında, 30'u yalnızca bu dağa özgü olmak üzere, ülke çapında en az 78 endemik ve 31 nadir bitkinin varlığı saptanmıştır (Tümen *et al.* 2000; Dirmenci *et al.* 2006). Bu özellikleriyle, yalnız Türkiye'nin değil, tüm Avrupa kıtasının en önemli bitki alanlarından biridir.

Araştırma bölgemiz, tarihi ve kültürel değerler açısından da çok zengindir. Bu maddi kültür öğelerinden bazıları parkın hemen yanı başında Altınoluk yerleşmesinin birkaç kilometre doğusunda bulunan Antandros (lev. 1: res. 4) gibi arkeolojik alanlar ve eski dönemlerden kalma mimari yapılarıdır. Troia Savaşlarını başlatan güzellik yarışmasının burada yapıldığına (Thanos 2001) ve Odysseus'un bu savaşları sonlandıran tahta atı Kazdağı göknarı kerestesinden yaptırıldığına inanılır (lev. 1: res. 5). Böylece Troia

for fuel, 25 for fodder, 41 for handicrafts, and about 66 for miscellaneous purposes. In addition 26 products of plant origin were recorded in the area. All information and plant identifications were transferred to TÜBA-TÜKSEK database. The study continued until September 2006 year with the support of TÜBİTAK-SOBAG.

Savaşlarının hem başlaması hem de bitişi Kazdağları ile ilgilidir (Arı 2005). Kazdağı ve yakın çevresinde Thebe, Killa, Khyrsa, Antandros, Anderia, Pedosos ve Astrya antik yerleşimleri bulunmaktadır. Milli parkın batısında yer alan ve Roma devrine ait olduğu bilinen Zeus Altarı (Zeus Sunağı) 250 m yükseklikte bir tepe üzerinde yer almaktadır.

Her ne kadar bölgedeki bu kültürel zenginlik tarihi, arkeolojik ve mitolojik yönlerden çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmişse de etnobotanik açıdan yeterince çalışılmamıştır. Bölgede artık unutulmak üzere olan bitki kullanımına ait uygulamaların ortaya çıkartılarak yeni kuşaklara aktarılması son derece önemlidir. Bu amaçla araştırma alanı içinde yer alan Tahtakuşlar köyünde Türkmenlerin kültürünü tanıtan bir etnografya galerisi faaliyete geçirilmiştir (lev. 1: res. 6; lev. 7: res. 38; lev. 8: res. 46).

Balıkesir il sınırları içerisinde yapılmış etnobotanik çalışmaları oldukça sınırlıdır. Ali Duran ve ekibi tarafından yapılmış olan ve 2001 yılında yayımlanan "Balıkesir Yöresinde Yenen Yabani Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri" başlıklı çalışma (Duran *et al.* 2001); Gülendam Tümen ve Orhan A. Sekendiz'in birlikte gerçekleştirdikleri, "Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler" başlığı ile 1991 yılında yayımlanan çalışma (Tümen ve Sekendiz 1991); yine Tümen tarafından 1989 yılında yayımlanan "Balıkesir bölgesindeki tıbbi amaçlı kullanılan Labiatae familyası bitkileri" konulu bir çalışma (Tümen 1989) bulunmaktadır.

Kazdağı bölgesinde hangi bitkilerin kullanıldığına ilişkin araştırmalar ise yok denecek kadar azdır. Seda Saçlı ve Emine Akalın'ın bölgede yaptıkları bir etnobotanik ön çalışma (Saçlı ve Akalın 2002) ile Tülay Tütenocaklı ve İsmet Uysal tarafından yapılmış "Ayvacık ve Çevresinde (B1 Çanakkale) Etnobotanik Bir Çalışma" (Tütenocaklı ve Akalın 2004) dışında etnobotanik araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Kazdağı ve çevresinde yayılış gösteren tıbbi ve ekonomik önemi olan bitkilerin botanik özellikleri ile

koruma önerileri konusunda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır (Başer *et al.* 1992; Başer *et al.* 2000; 2000a; Dirmenci *et al.* 2004; Gemici *et al.* 1993; Karamanoğlu 1964; Öz *et al.* 1995; Özel 1998; Saçlı 1996; Saçlı ve Akalın 2002; Tümen *et al.* 2000).

Milli park çevresinde yanlış arazi kullanımı, erozyon, aşırı otlatma gibi etkenlerle bitki örtüsü hızla yok olmaktadır. Kırsal alanlardan kente göç gibi nedenlerle, bitkiler konusunda geleneksel bilgi birikimine sahip kişilerin sayısı da her geçen gün azalmaktadır. Eski kuşaklarca bilinen bitgilerin yeni kuşaklara aktarılamaması, bu konuda yeterli çalışmaların olmaması gibi nedenlerle bu kültürel miras artık yok olmak üzeredir.

Çalışmanın amacı, bölgede insanlar tarafından gıda, ilaç, yem, yakacak ve diğer amaçlarla kullanılan bütün "yararlı bitkilerin" ve bunların kullanımına ilişkin bilgilerin tüm ayrıntılarıyla araştırılması, belgelenmesi ve elde edilen verilerin yayına dönüştürülmesi olarak belirlenmiştir. Projenin, kültürel mirasımızın yeni kuşaklarca tanınması ve devralınması için eğitim çalışmalarına öncülük etmesi de amaçlanmaktadır.

Yöre halkı tarafından kullanılan bitkileri belirlemek, bu bitkilerin bölgede dağılımlarını ortaya koymak, ne amaçla ve hangi işlemlerden sonra kullanıldığını tespit etmek ve bu bilgileri yeni kuşaklara ulaştırmak bu projenin kapsamı içerisindedir. Bu amaca uygun olarak, öncelikle Kazdağı Milli Parkı çevresindeki köylerde etnobotanik çalışmalara başlanması, daha sonraki aşamalarda ise çalışmanın Kazdağı'nın Çanakkale tarafındaki yerleşim yerlerine de genişletilmesi öngörülmektedir.

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde Fusun Ertug (Ertug 2003a; Ertug *et al.* 2003) tarafından geliştirilen, halkın bitki bilgisini envanterlemeye yönelik veritabanının bu amaçla kullanımının Türkiye çapında yaygınlaştırılması, Türkiye'nin özgün bilgi ve bitki potansiyelinin ortaya çıkarılıp envanterlenmesi ülke tanıtımına da katkıda bulunacaktır.

KAZDAĞI MİLLİ PARKI ÇEVRESİNDE YERLEŞMELER VE YAŞAM

Kazdağları yöresi yaklaşık olarak 5000 yıldır insanoğlu tarafından iskân edilmektedir (Erden 2003). Bu tarihten önce de Edremit Körfezi kıyılarında ticari amaçlı bazı kolonilerin kurulduğu bilinmektedir. Eski çağlarda Mysia olarak adlandırılan yörenin ilk sakinleri Lelegler'dir. Daha sonra Troia'ya bağlı şehir krallıkları halinde varlığını sürdürmüştür. Altınoluk'un hemen doğusundaki Antandros antik kentinin MÖ 7. yy'da Pergoslar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bölge MÖ 6. yy'dan itibaren Lidyalıların, ardından Perslerin daha sonra 334'ten itibaren de Büyük İskender'in kontrolüne geçmiştir. İskender'in ölümünden sonra Bergama Krallığının ardından Ro-

ma'nın ve MS 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması sonucu Bizans İmparatorluğunun eline geçmiştir (Yılmaz 1995).

Kazdağları tarih boyunca insanların yoğun yararlanmasına sahne olmuş ve çok değişik amaçlar için kullanılmıştır. Kazdağları tarihin bütün dönemlerinde önemli bir kereste kaynağıdır. Özellikle gemilerin yapımında kullanılan katran ağacının (*Juniperus oxycedrus* L.) elde edildiği önemli bir alandır. Ayrıca deri tabaklamak için kullanılan meşe palamudunun elde edildiği bir yerdir. Osmanlı devrinde bir "hassa avlak alanı" olan Kazdağları'nda sadece Kazdağı avcıbaşısı ve yardımcıları avlanabiliyordu (Yılmaz 1995). Ayrıca dağda yazın soğutma amaçlı kullanılan kar, "kar kuyuları"nda saklanırdı. Dağ, zaman zaman eşkiya mekânı da olmuştur. Bütün bu özellikleri nedeni ile insanlar bu dağlarla tarihin bütün dönemlerinde sıkı ilişki içerisinde olmuştur (Arı 2005).

Bu bölge 13. yy'da Karesi Oğulları Beyliğinin kurulması ve 1336/1337'de Balıkesir ve Edremit'in Orhan Bey tarafından alınarak oğlu Süleyman Şah'a tımar olarak verilmesi ile Türklerin yerleşmesine sahne olmuştur (Yılmaz 1995).

Dolayısıyla Kazdağları'nın eteklerinde kurulmuş olan Türk kırsal yerleşmelerinin ilk ortaya çıkışı bu zamanlara denk gelmektedir. Bu dönemde Hıristiyanlar ile Türkler birçok yerde beraber yaşamaya başlamış ve bu birliktelik 1924 Türk-Yunan nüfus mübadelesine kadar devam etmiştir. Bu ilk yerleşmeler kıyıda uzak tepeler arasında toplu köyler şeklinde, özellikle denizden gelecek tehlikelere karşı kıyıda kolayca fark edilmeyen alanlarda kurulmuştur. Bugün de denizden bakıldığında birçok yerde sadece son zamanlarda inşa edilmiş modern evler fark edilmekte, eski yerleşme çekirdekleri görülmektedir (Arı 2005).

Günümüzde ise Kazdağı Milli Parkı sınırları dışında, ancak hemen parka bitişik olarak konumlanmış ve günlük hayatında parkın kaynaklarını kullanan 13 yerleşme vardır. On üç yerleşim biriminde, kültürel anlamda esas olarak iki farklı grup olmak üzere, yaklaşık 33 bin kişi yaşamaktadır. Bu gruplar yerel ölçekte Tahtacı Türkmenleri ve Yörükler olarak bilinir.¹

Tahtacı Türkmenleri Tahtakuşlar, Kavlaklar, Artaşı ve Mehmetalanı yerleşmeleri ile Avcılara bağlı Kızılcukur ve Güre'ye bağlı Yassıçalı mahallelerinde yaşayan Alevilerdir. Tahtacı Türkmenleri'nin tarihi kökeni hakkında değişik varsayımlar varsa da Prof. Dr. Faruk Sümer'in savunduğu görüş (Sümer 1993: 7, 8-12) daha geçerli kabul edilmektedir (Engin 2001). Buna göre bu grup Moğol istilası üzerine Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden Ağaçerleri'nin torunlarıdır. Orta Asya'da ağaç işi yaparak yaşamlarını sürdüren Türkmenler, Güneydoğu Torosların ormanlık alanlarına yerleşmişlerdir.² Bu tarihten sonra da Tahtacı Türkmeni ya da Tahtacılar diye adlandırılmışlardır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u kuşatma-

ya karar verdiğinde gemileri üzerinde kaydıracağı kalasları Kazdağları'ndan kestirmiş ve bu işi yapmak için de Toroslarda halen ağaç işçisi olarak çalışan Türkmenleri Kazdağları'na getirtmiştir. Bunlardan bir kısmı fetihle kullanılan keresteleri hazırlayarak, İstanbul'a göndermişlerdir.³ Bu tarihten sonra Türkmenler Kazdağları'na yerleşerek, konar göçer hayatlarına burada devam etmişlerdir. Bu grup Kazdağları'na yerleştikten sonra Düden alanında yazlayıp, daha aşağılardaki Çampara mevkiinde kışlıyorlardı. Bu göç hareketine bağlı olarak Düden alanında yazlık mezarlıkları, Manastır Çayı boyunca da kışlık mezarlıkları vardı (Kudarcı 1999). Bu yaşam tarzı, tarihte "çadır yırtan paşa" olarak bilinen Bursa valisi Ahmet Vefik Paşa'nın konar-göçerleri zorunlu iskâna tâbi tuttuğu 1862 yılına kadar sürmüştür. Geleneksel olarak ormancı oldukları için Kazdağları onların günlük yaşamında hep olağanüstü bir öneme sahiptir. Yerleşik hayata geçtikten sonra Kazdağı eteklerinde birçok köy yerleşmesi kurmuş olan Türkmenler (lev. 2: res. 7) bugün de buralarda yaşamaktadır (Arı 2005).

İslamın Sünni kesimiyle ilişkilendirilen Yörükler ise Avcılar, Çamlıbel, Kızılköçü, Beyoba ve Pınarbaşı yerleşmelerinde oturmaktadır (lev. 2: res. 8). Zeytinli ve Güre gibi beldeler ise esasen Yörük yerleşmeleri olmalarına rağmen buralara başka yerlerden göç edenler ile gittikçe karmaşık bir yapı oluşmuştur. Güre ve Zeytinli belediyesi yerleşmeler olup orman dışı kategorisindedirler. Arıtışı orman içi, diğer köyler ise orman kenarı köyler grubundadır (Arı 2005). Güre ve Zeytinli 1530 tarihindeki kayıtlarda; Kızılköçü ve Avcılar ise 1573 tarihli kayıtlarda vardır (Yılmaz 1995). Bu ilk yerleşmelerin hepsinin bugün Yörük olarak bilinen grupların yaşadığı yerler olduğu düşünülürse, şimdi Türkmen olarak bilinen grupların bugün yaşadığı köylerin o zamanlarda henüz kurulmadığı, Türkmenlerin bölgede konar-göçer yaşadıkları sonucuna varılabilir. 1890 yılı için Osmanlı salnamelerinde kayıtlı köyler ise Arıtışı, Avcılar, Gü-

re, Kavurmacılar, Kızılköçü, Mehmetalanı, Çamlıbel ve Zeytinli'dir (Mutaf 1995).

KAZDAĞI MİLLİ PARKI ÇEVRESİNDEKİ YEREL HALKIN GEÇİM KAYNAKLARI

Alanda, genellikle zeytin tarımı hâkimdir (bkz. Çizelge 1). Zeytinlikler, Altınoluk-Akçay arasında genişçe bir alanda yayılış gösterir (lev. 2: res. 9). Hemen kıyı gerisinden başlayan zeytinlikler hafif tepelik alanları kaplayarak 200-250 m yüksekliğe kadar çıkar. Makî elemanlarından olan delicelerin aşılmasıyla elde edilen zeytinlikler içinde 600-700 yıllık anıt ağaçlar vardır.

Yöreye özgü zeytin ürünü, kolayca eriyip çatlayan kabukları nedeniyle uzun süre saklanamaz. Bu nedenle de zeytinyağı üretiminde kullanılan yağlık zeytin olarak değerlendirilir. Ancak bir kısım zeytinler siyah zeytin veya salamura yeşil zeytin şeklinde sofralık zeytin olarak piyasaya sürülür. Hasat edilen zeytinin bir kısmı hemen hemen her köyde bulunan şahıs veya kooperatif fabrikalarında zeytinyağı haline getirilerek (lev. 2: res. 10) satılırken, büyük bir kısmı da Edremit, Havran ve İzmir'deki zeytinyağı fabrikalarına gönderilir.

Araştırma yaptığımız alanda zeytin ağaçları arasında çeşitli meyve ağaçları da yer alır (bkz. Çizelge 1). Erik, şeftali, incir, elma, armut, ayva, nar, ceviz, badem ve özellikle son yıllarda büyük gelişme gösteren satsuma cinsi mandalina bunların başlıcalarıdır. Bir ağaçtan ortalama 100 kg ürün alınan mandalina bahçelerinde bir dekara 150-160 ağaç dikilir (lev. 2: res. 11).

Yörede sebzeçilik ise sulamaya elverişli alanlarda, akarsuların kısmen genişleyen vadi tabanlarında ihtiyaca göre sürdürülen bir faaliyettir. Genellikle yaz sebzelerinin yetiştirildiği bu alanlardan elde edilen ürünler büyük yerleşim yerlerinde kurulan yerel pazarlarda satılır. Araştırma yaptığımız alanda, özellikle Edremit'e bağlı Yaşyer ile Havran'a bağlı Çakırde-

Çizelge 1: KAZDAĞI MİLLİ PARKI ÇEVRESİNDEKİ KIRSAL YERLEŞMELERE AİT TARIM ARAZİLERİ KULLANIM DURUMU*

Köyler	Sulu tarım (ha)	Kuru tarım (ha)	Zeytinlik (ha)	Meyvelik (ha)	Sebzelik (ha)	TOPLAM (ha)
Avcılar	80	1500	1500	80	-	1580
Beyoba	-	300	300	-	-	300
Çamlıbel	10	790	790	10	-	800
Kavaklar	4	266	266	4	-	270
Kızılköçü	-	1270	1210	60	-	1270
Mehmetalanı	30	600	600	30	-	630
Ortaoba	-	1060	1060	-	-	1060
Pınarbaşı	-	80	80	-	-	80
Tahtakuşlar	-	1020	1020	-	-	1020
Toplam	124	6886	6826	184	-	7010

* Kaynak: Arı 2005.

re ve Kalabak köylerinde, önemli miktarda çilek tarımı yapılmaktadır (lev. 2: res. 12-12a).

Yörük olarak adlandırılan Sünni nüfus arasında keçi besleme geleneksel faaliyetlerden birisiydi. Ancak parkın ilanı ile yönetim, ormana zarar verdiği gerekçesi ile keçi sürülerinin ormanda otlatılmasını yasaklamıştır. Sürü sahiplerine iş vaadedilerek birçok kişinin sürüleri sattırılmış, ancak vaadedilen işler verilmemiştir. Dolayısı ile sürü sahipleri ekonomik anlamda önemli bir gelirini kaybetmiştir.

Arıcılık yörenin eskiden olduğu gibi bugün de önemli faaliyetleri arasındadır. Orman varlığı, bitki çeşitliliği, büyük kentlerden gelenlerin talepleri bu faaliyeti canlı tutmaktadır. Bugün Mehmetalan, Pınarbaşı, Beyoba ve Arıtaşı köylerinde arıcılıkla ilgilenenler, bu faaliyeti tamamen kendi çabalarıyla sürdürmektedirler (bkz. Çizelge 2).

Ayrıca, bölge insanı "ot toplama" kültürü çerçevesinde dağ ile iç içedir. Yılın değişik mevsimlerinde dağda yayılış gösteren bitkilerden hem gıda hem de tıbbi amaçlı yararlanılmakta. Özellikle Yörük köyleri dağdaki bu tür bitkileri toplayıp yerel pazarlarda satarak aile bütçesine katkı sağlamaktadır (Çizelge 2).

Milli park ilan edilmeden önce, hem Yörük hem de Türkmen köylüleri için orman işçiliği, özellikle yaz aylarında önemli bir gelir kaynağıydı. İlk zamanlar daha çok hayvancılık ve ormancılıkla geçinen Türkmenler, yerleşik hayata geçince bir yandan ormancılık yapmaya devam etmiş, bir yandan da bağcılık, meyvecilik ve zeytinciliğe başlamışlardır. Geleneksel olarak ormancı oldukları için günlük yaşamları ormancılık ile ilgili işlere göre planlanmıştır. Orman işçiliği genellikle mevsimlik olarak, orman amenajman planlarında öngörülen yıllık tıraşlama (gençleştirme) ve bakım kesimlerinin gerçekleştirilmesi, kuru dalların ve kuru yer örtüsünün toplanması ve koruma gibi aktiviteleri kapsamaktaydı. Milli park ilan

edilen bu sahada, yaklaşık 202 işçi, 1 aydan 6 aya kadar değişen sürede orman işçisi olarak çalışırdı. Milli park ilanından sonra bu işçiler kendilerine başka bir uğraş alanı bulmak zorunda kaldılar (Soykan 2001).

Yüzyıllardır yan yana yaşayan Türkmen ve Yörük köylüleri her ne kadar belirgin şekilde bir birlerinden ayrılıyorlarsa da kaynak kullanma stratejileri bakımından belli ölçüde benzerlik göstermektedirler. Yörüklerde, diğerlerinden farklı olarak "ot toplama" kültürü ön plandadır. Buna karşılık Türkmen gruplar geleneksel olarak ağaç işleri ile daha fazla uğraşmaktadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

YÖNTEM

Etnobotanik envanteri kapsamında yaptığımız çalışmada, hem halkbilim hem de botanik yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar ana başlıklar halinde şöyle sıralanabilir:

Kaynak kişilerden yararlanma

Çalışmada kaynak kişi olarak orta yaş üstü kadınlar ve erkekler, çobanlar, belirli bitkileri kullanarak insanları tedavi eden "Lokman hekim" adı verilen kişiler, ip, sepet ve hasır gibi el sanatlarında usta kişiler, yörede görevli ziraatçiler, ormancılar ve öğretmenler seçilmiştir. Proje çalışmalarında toplam 118 kaynak kişi ile görüşülmüştür.

Pazar yerlerindeki araştırmalar sırasında tanışılan kişilerin adresleri alınmıştır. Daha sonra randevu alınarak bu kişiler köylerinde ziyaret edilmiş ve ayrıntılı görüşme fırsatı elde edilmiştir. Bu kişilerle görüşme yapılırken köyde bu konuda bilgi sahibi olan başka kişi

Çizelge 2. KAZDAĞI MİLLİ PARKININ GELENEKSEL KULLANIMI*

Yerleşme adı	Ormancılık	Hayvancılık	Mantar toplama	Şifalı ot toplama	Avcılık	Arıcılık	Balık tutma	Diğer
Ortaoba	x	x	x	x	x			kestane
Mehmetalanı	x	x	x	x		x	x	kestane
Pınarbaşı	x	x	x	x	x	x		
Beyoba	x	x	x	x	x	x	x	
Zeytinli	x	x	x		x		x	rekreasyon
Kızıkeçili	x	x	x	x	x		x	
Çamlıbel	x	x	x	x	x			
Yassıçalı	x	x	x	x	x			
Tahtakuşlar	x	x	x	x	x			
Kavlaklar	x	x	x	x	x			
Avclar	x	x	x		x			
Arıtaşı	x	x	x	x	x	x		

* Kaynak: Anı 2005.

lerin de hazır bulunması sağlanmıştır (lev. 3: res. 13). Bazen kaynak kişilerle görüşmeler köy meydanında, bazen hayır yemeklerinde, bazen kendi evlerinde, bazen de köy kahvesinde topluca gerçekleştirilmiştir. Böylece elde edilen bilgilerin birden fazla kişi tarafından doğrulanması sağlanmıştır (lev. 3: res 14).

Kaynak kişilere TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde Fusun Ertug tarafından geliştirilen "Etnobotanik Fiş Örneği ve Çerçeve Soruları"(Ertuğ 2003) sorulmuş, verilen cevaplar not alınmıştır. Bazen bu görüşmeler, imkânlar ölçüsünde teybe kaydedilmiştir. Proje süresince 60'ar dakikalık toplam 3 adet ses kaseti doldurulmuştur. Eylül 2005'te TÜBİTAK-SOBAG tarafından verilen destekle dijital ses kayıt cihazı alınmış, bundan sonraki çalışmalarda ses kayıtları bu cihazla yapılmıştır.

Kaynak kişiler tarafından, bitkilerden elde edilen ürünler ve uygulama süreçleri (sepet yapımı, çam sakızı eldesi vb.) hem fotoğraflarla hem de video kaydı ile belgelenmiştir.

Pazar yeri araştırmaları

Bölgede kurulan Edremit, Gümrük (Edremit), Havran, Altınoluk, Akçay, Güre, Zeytinli ve Altınkum pazarlarına çıkılarak gözlemler yapılmıştır. Bu pazarlara gelen köyler ve bu köylülerin sattıkları ürünler saptanmıştır (lev. 3: res. 15-16).

Çalışmada katılımlı gözlem yapılmıştır. Köylülerin pazar tezgâhlarında beraber çalışılmış, ürünlerini satmasında yardımcı olunarak olumlu diyalog kurulmuştur. Görüşme yapılan kişilerin ürünlerinden de mutlaka satın alınmıştır. Bu davranışlar, kişilerin bize yakınlık duymalarını ve istenen bilgiler konusunda yardımcı olmalarını sağlamıştır.

Pazara getirilen bitkiler ile sepet, kaşık, nazarlık gibi malzemelerde kullanılan ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Alınan örnekler birer numara verilerek, bitkinin yöresel adı, nereden, kim tarafından, ne zaman toplandığı kaydedilerek kullanım tarifi not edilmiştir.

Pazarlardan alınan örneklerin kesin tanımı için, o bitkinin toplandığı alana gidilerek, bitki çiçekli veya meyveli haldeyken tarafımızdan toplanmıştır.

Verilerin bitki envanter formlarına kaydedilmesi

Araziden ve pazarlardan toplanan bitkiler hakkında ki bütün veriler, TÜBA-TÜKSEK Kültür-Kitap veritabanına kaydedilmiştir.

Okullarda yapılan çalışmalar

Etnobotanik envanter çalışmasının bir diğer parçası da bölgede bulunan okullarda konu ile ilgili anket yapmaktır. Bu amaçla bölgede yer alan veya araştırma bölgesinden taşınmalı eğitim için gidilen yakın yerlerdeki okullarda 5-18 Ekim 2004 tarihleri arasında anket çalışmaları yapılmıştır. Anket yapılan okullar şunlardır: Tahtakuşlar İlkokulu, Çamlıbel İlkokulu,

Ortaoba İlköğretim Okulu, Avcılar İlköğretim Okulu, Güre Atatürk İlköğretim Okulu, Zeytinli İlköğretim Okulu, Altınoluk Çavuşoğlu Lisesi.

Envanter çalışmasının yapıldığı yerlerden bu okullara gelen yaklaşık 80 kadar öğrenciye bölgede kullanılan "şifalı bitkiler" ve "yenen bitkiler" ile ilgili olarak 2 anket uygulanmıştır. Öğrencilerin, bu anketi aile büyükleri ile beraber doldurmaları istenmiştir. Böylece genç kuşaklarda merak duygusunun gelişmesi ve artık unutulmak üzere olan bu bilgileri öğrenmeleri sağlanmıştır ki, bu da projenin hedefleri arasındadır.

Daha sonra, ankette elde edilen bilgiler sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca ankete cevap veren aile bireyleri tekrar ziyaret edilerek, daha ayrıntılı bilgiler elde edilmiş ve önceki bilgiler doğrulanmıştır.

Arazi çalışmaları, bitki toplama ve presleme

Projenin başlama tarihi olan Eylül 2004'ten itibaren hemen hemen her ay araziye çıkılmıştır. Çalışmaların bu şekilde tüm yıla yayılmasıyla hem bitkilerin çeşitli evrelerinde toplanması, hem de toplanarak pazara getirilen ya da kullanılan bitkilerin izlenmesinde süreklilik sağlanması amaçlanmıştır.

Kaynak kişilerin gösterdiği, kullanımı belirlenen bitkiler hem pazarlardan hem de doğal habitatlarından toplanarak herbaryum malzemesi haline getirilmiştir. Herbaryuma uygun hale getirilemeyen diğer bitkisel kökenli malzemeler ise kurutulduktan sonra naylon torba ve kesekâğıtlarında korunmaya alınmıştır. Kullanımı belirlenen her bitki ve etnografik malzeme için birer numara verilmiştir. Örneklerin toplanma tarihi, bulunduğu köyün/mevkinin adı kaydedilmiştir. Toplanan yerin denizden yüksekliği ve koordinatları belirlenirken GPS aletinden yararlanılmıştır. Ayrıca alınan örneklerin fotoğrafları da çekilmiştir.

Kullanımı belirlenen bitkilerin kesin tanımında, başta *Flora of Turkey* olmak üzere çeşitli yerli ve yabancı flora kitaplarından da yararlanılmıştır. Toplanan bitki örnekleri ekip elemanları Prof. Dr. Güleendam Tümen, Yrd. Doç. Dr. Tuncay Dirmenci, Yrd. Doç. Dr. Fatih Satıl ve Yrd. Doç. Dr. Ali Çelik tarafından tanımlanmıştır. Mantar örneklerini ise Yrd. Doç. Dr. Tülin Aşkun ve Yrd. Doç. Dr. Ali Çelik tanımlamıştır. Herbaryum malzemesi ve diğer bitkisel kökenli ürünler, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Herbaryumunda korunmaktadır.

AYRINTILI ANLATIM

Araştırma yaptığımız alan, kuzeyde Kazdağı Milli Parkı, güneyde Edremit Körfezi, doğuda Köylüce, batıda ise Doyran köyü ile sınırlanmaktadır (lev. 1: res. 3). Toplanan ve kullanılan bitkiler bu alanda deniz seviyesi ile 1700 metre yükselti arasında yayılış göstermektedir.

"Kazdağı Milli Parkı ve Çevresinde Etnobotanik Envanter Çalışması" başlıklı projemiz (proje no. E3) kapsamındaki çalışmanın önce Kazdağı Milli Parkı çevresindeki 13 köy (Doıran, Tahtakuşlar, Çamlıbel, Avcılar, Arıtışı, Kızılcukur, Güre, Yassıçalı, Kavurmacılar, Zeytinli, Beyoba, Pınarbaşı, Mehmetalan, Ortaoba) ve çevresinde yapılması düşünülmüştü. Ancak daha sonra yapılan gözlemlerde, halkın bitki kullanımı ve yerel pazarlara katılma oranları da göz önüne alınarak, Edremit'e bağlı Çamcı, Hacıaslanlar, Yaşyer ve Dereli köyleri ile Havran'a bağlı Köylüce, Çakırdere ve Tepeoba köyleri de çalışma alanına dahil edilmiştir. Ayrıca, bu bölgede kurulan ve milli parka komşu köylülerin yoğun olarak katıldığı Havran pazarı da çalışma alanı içerisine alınmıştır. Bölgede daha önceden yerleşim alanı olan, Güre'ye bağlı Kavurmacılar, günümüzde halkın şehirlere göç etmesi nedeniyle boşalmış gibidir. Bu nedenle bu köyde pek fazla bilgiye ulaşılammıştır. Sonuç olarak bu etnobotanik projesi, Edremit ve Havran ilçe merkezi ve bu ilçelere bağlı 22 yerleşim biriminde gerçekleştirilmiştir (lev. 1: res. 3).

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Proje süresince çalışma alanına 6 kişilik bir ekiple dönüşümlü olarak 35 defa gidilmiş ve toplam 46 gün alanda kalınmıştır. Bu süre içinde Kazdağı'nın güneyindeki 2 ilçe merkezi ve bu ilçelere bağlı 22 yerleşim biriminde 118 kaynak kişiyle görüşülmüş, kullanımı belirlenen toplam 243 bitki ile bunlara ait yerel bilgiler ve kullanım reçeteleri derlenmiştir. Kullanımı belirlenen bitkiler ve bazı kullanım şekilleri fotoğraf ve video ile belgelenmiştir. Bunların yanı sıra araştırma yaptığımız alanda sepet, kolye ve nazarlık gibi 26 bitkisel kökenli ürün saptanmıştır.

Proje 2004 yılı eylül ayında başladığı için, 2004 yılının kalan son dört ayında, çok sınırlı alan çalışması yapılabilmektedir. Bu dönemde daha çok araştırma alanımız içinde kalan köyler ve kurulan yerel pazarlar gezilerek genel bilgiler edinilmiştir. Köylerde irtibata geçilecek kişilerle tanışılmış, proje hakkında ön bilgiler verilmiştir. 2004 yılı içerisinde araştırma alanına 10 kez (20 Eylül, 28-29 Eylül, 2 Ekim, 7 Ekim, 14 Ekim, 25 Ekim, 17 Kasım, 24 Kasım, 27-28 Kasım, 2 Aralık), gidilerek toplam 12 gün alanda bulunulmuştur. 2004 yılının sonuna kadar Edremit'ten (Zeytinli, Çamlıbel, Tahtakuşlar, Ortaoba, Güre, Kızılcukur ve Mehmetalan, Yaşyer, Dereli) ve Havran'dan (Tepeoba, Çakırdere) toplam 40 kaynak kişi ile görüşme yapılarak kayıtlar tutulmuştur. Kullanımı belirlenen toplam 75 bitki taksonu ve bitkisel kökenli malzeme toplanmıştır.

2005 yılı, projenin hedeflerine ulaşılması açısından önemli bir yıl olmuştur. 2004 yılında görülen eksiklikler ve elde edilen deneyimler, 2005 yılı verilerinde büyük bir artış sağlamıştır. 2005 yılı içerisinde araştırma alanına 25 kez (12 Şubat, 22 Şubat, 18 Mart, 8 Nisan, 23-24 Nisan, 27 Nisan, 26 Mayıs, 31 Mayıs, 9

Haziran, 23 Haziran, 30 Haziran, 12 Temmuz, 24 Temmuz, 31 Temmuz, 4 Ağustos, 1 Eylül, 13-16 Eylül, 22-23 Eylül, 1-2 Ekim, 15-18 Kasım, 23-24 Kasım, 6 Aralık, 7-8 Mart, 24-25 Mart, 3 Nisan) gidilerek, toplam 34 gün alanda bulunulmuştur. 2005 yılının sonuna kadar, Edremit ve bu ilçeye bağlı Altınoluk, Akçay, Zeytinli, Mehmetalan, Beyoba, Pınarbaşı, Güre, Çamlıbel, Tahtakuşlar, Doıran, Avcılar, Arıtışı, Kızılcukur, Ortaoba, Çamcı, Hacıaslanlar, Dereli, Yaşyer köyleriyle, Havran ve Havran'a bağlı Tepeoba, Köylüce, Çakırdere yerleşim birimleri ziyaret edilmiş; buralarda 100'e yakın kaynak kişiyle görüşülmüş; kullanımı belirlenen 167 bitki örneği ve bunlara ait yerel bilgiler toplanmıştır.

TÜBA destekli proje çalışmalarının sona erdiği 2006 yılının mayıs ayına kadar, geçmiş yıllarda atlattığımız konular ele alınmış, eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya TÜBİTAK-SOBAG desteği ile 2006 yılının eylül ayına kadar devam edilmiştir.

EĞİTİM VE VERİ TOPLAMA ÇALIŞMALARI

Proje ekibinden, Prof. Dr. Gülenem Tümen, Yrd. Doç. Dr. Tuncay Dirmenci, Yrd. Doç. Dr. Fatih Satıl'ın son 4 yıldır alanda yürüttükleri yoğun botanik çalışmaları sırasında, bölge insanlarıyla olumlu diyalog kurulmuştur. Buna ek olarak, Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Arı tarafından yürütülen kültürel çevrebilim (ekoloji) projeleri ile yerel yaşam biçimleri konusundaki çalışmalardan elde edilen sonuçlar ve bilgi kaynaklarından bazıları da bu projede kullanılmıştır. Etnobotanik çalışmaları sırasında çalışma ekibinin bu olanakları sayesinde verimli sonuçlar elde edilebilmiştir. Bu ön bilgiler kullanılarak hemen hemen her köyde irtibat kurulacak kişiler belirlenmiştir. Ayrıca bölgede kurulan yerel pazarlar da ortak buluşma noktaları olarak değerlendirilmiştir. Ziyaret öncesi telefon edilerek, köyde bitki kullanımı konusunda bilgi alabileceğimiz kişilerin hazır bulunması sağlanmıştır. Köylere bu kişilerle görüşmeye gidilirken beraberimizde herbaryum örnekleri ve bitki resimleri de götürülmüş, böylece bitkiyi kullanan kişilerin bitkileri saptayıp tanımlamaları sağlanmıştır. Bunun dışında bitki toplayan kişilerle beraber araziye gidilerek bitki doğal habitatından toplanmış ve tanımlanmıştır (lev. 3: res. 17).

Proje süresince yaklaşık 500 dijital fotoğraf, 4 ses kaseti (60'ar dakikalık) ve video ile belgeleme yapılmıştır. Ayrıca, toplanan bitkilerin koordinatları GPS aleti ile belirlenerek kaydedilmiştir.

Çalışmalarda 2006 yılının Mayıs ayına kadar, toplam 118 kaynak kişi ile görüşme yapılmıştır. Kaynak kişilerin 60'ı kadın, 58'i erkektir. Kaynak kişilerin yaşları 17-80 arasında değişmekle birlikte, genelde orta yaş üzeridir. Kaynak kişiler arasında erkeklerin de asıl bilgileri anne ve ninelerinden almış oldukları saptanmıştır.

Envanter çalışmasının yapıldığı bölgede yer alan ve-

ya araştırma bölgesinden taşınmalı eğitim sistemi kapsamında yakın yerlerdeki okullara gelen yaklaşık 80 kadar öğrenciye bölgede kullanılan "şifalı bitkiler" ve "yenen bitkiler"le ilgili olarak 2 anket uygulanmıştır. Ankete katılan öğrenci sayısı ve köylere göre dağılımları şöyledir: Ortaoba köyü 33, Doyuran köyü 12, Zeytinli 9, Avcılar köyü 47, Kızılköçü köyü 7, Mehmetalan köyü 2, Çamlıbel köyü 3, Tahtakuşlar köyü 17, Arıtaşı köyü 10 öğrenci.

Anket sonuçlarına göre bölgede, bitkilerin en çok soğuk algınlığı ve grip gibi hastalıklara karşı kullanıldığı belirlenmiştir. Bunu sırasıyla mide rahatsızlıkları, öksürük ve şeker hastalığı izlemektedir.

Gıda olarak tüketilen bitkiler ise kullanım sırasına göre en çok tatlı ve acı hindiba, ısırgan, tatlı ve acı filiz, turpotu, arapsaçı ve ıspanaktır. Ankete katılanların, % 45'i yağda kavurma, % 30'u börek, %25'i ise değişik yemekler yaparak gıda olarak kullanılan bitkilerden yararlandıkları görülmüştür.

GENEL BULGULAR

Eylül 2004 - Mayıs 2006 arasında yapılan alan ve pazar araştırmaları sonucu 83 familyaya ait toplam 242 kullanımı belirlenen bitki taksonu saptanmıştır (bkz. Çizelge 3). En fazla kullanımı tespit edilen ilk 5 familyaya (bkz. Çizelge 4) sırasıyla Lamiaceae (33) (örnek no: 69), Asteraceae (22) (örnek no: 240), Rosaceae (19) (örnek no: 101), Fabaceae (12) (örnek no: 440), Apiaceae (9) (örnek no: 181). En fazla kullanım kategorisine sahip olan türler ise sırasıyla *Olea europea* (12) (örnek no: 28, 65), *Pinus brutia* (7) (örnek no: 9, 10, 14), *Rosmarinus officinalis* L (7) (örnek no: 43, 235), *Pistacia terebinthus* subsp. *terebinthus* (7) (örnek no: 63, 226), *Laurus nobilis* (6) (örnek no: 21, 61, 157, 239, 283, 322), *Mentha piperita* (6) (örnek no: 209, 352), *Origanum onites* (5) (örnek no: 2, 97, 155, 198, 201) ve *Origanum vulgare* subsp. *hirtum* (5) (örnek no: 1, 25, 31, 34, 77, 156).

Yararlanılan bitkiler, tarımı yapılan türlerden daha çok, doğadan toplanan türlerdir. Toplanan bitkiler arasında 153 gıda, 130 ilaç, 16 yakacak, 25 yem, 41 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 66 bitki türünün de farklı alanlarda yararlı oldukları belirlenmiştir (bkz. s. 188: EK 1, ve s. 194: EK 2).

Çizelge 3: YILLARA GÖRE KULLANIMI TESPİT EDİLEN YENİ TAKSON SAYILARI

	2004	2005	2006	Genel toplam
Familya	35	36	12	83
Cins	60	96	31	187
Takson	75	123	45	243

Çizelge 4: EN FAZLA KULLANIMI TESPİT EDİLEN İLK 5 FAMILYA

Familya adı	Lamiaceae	Asteraceae	Rosaceae	Fabaceae	Apiaceae
Takson sayısı	33	22	19	12	9

Proje süresince toplanan bitkilerin yıllara göre dağılımı şöyledir: 2004 yılında 35 familyaya ait 75 takson; 2005 yılında 72 familyaya ait 205 takson; 2006 yılında ise 42 familyaya ait 70 takson. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi en fazla bilgi ve kullanımı olan bitki 2005 yılı içerisinde toplanmıştır.

2004 yılının son 4 ayı içerisinde 40 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Kullanımı belirlenen 115 bitki örneği ve bitkisel kökenli malzeme toplanmıştır. Bunlardan 87'sinin tıbbi amaçlı, 18'inin gıda, 10 tanesinin ise el sanatları ve nazarlık gibi alanlarda kullanımının olduğu belirlenmiştir.

2005 yılında yapılan çalışmalarla örnek alınan bitkilerin familya sayısı 72'ye (Sadece 2005 yılında tespit edilen familya 62), takson sayısı ise 198'e (Sadece 2005 yılında tespit edilen takson 110) çıkmıştır. Bazı örtüşen kullanımlar olmakla birlikte 98 gıda, 108 ilaç, 11 yakacak, 41 yem ve 38 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 46 bitki türünün farklı alanlarda yararlı sayıldıkları belirlenmiştir.

Gıda olarak yararlanılan bitkiler

Gıda olarak kullanıldığı belirlenen toplam 153 bitkinin 116'sı doğadan toplanan, 37'si ise tarımı yapılan bitkidir (bkz. s. 194: EK 2).

Yaprakları yenen bitkiler (101)

Bölgede, yaprakları yenen bitkilerin gıda olarak kullanımını oldukça genişdir. Toplam 33 tür bu şekilde tüketilmektedir. Bahar aylarında, tatlı hindiba (*Taraxacum* sp.) ve acı hindiba (*Cichorium intybus*), alan maydanozu (*Oenanthe pimpinelloides*), kaymeci (*Opopanax hispidus*), gelincik (*Papaver rhoeas*), cücübücü (*Stellaria media*), ebegümece (*Malva neglecta*), tatlı filiz (*Asparagus acutifolius*) ve acı filiz (*Tamus communis*) sürgünleri, kazayağı (*Sium sisarum* var. *lancifolium*), ekşikulak ya da kuzukulağı olarak adlandırılan *Rumex acetocella*, labada (*Rumex patientia*), ısırgan (*Urtica dioica*), arapsaçı (*Foeniculum vulgare*) oldukça yaygın tüketilen bitkilerdir. Bölgede bahar ve sonbahar döneminde yukarıda sözü edilen bitkiler ayrı ayrı tüketildiği gibi, karıştırılarak "karışık ot" adı altında da yaygın olarak satıldığı dikkat çekicidir (lev. 3: res. 18).

Bunların dışında, "çetlemik/çitlembik" ağacının (*Pistacia terebinthus* subsp. *terebinthus* ve *Pistacia terebinthus* subsp. *palaestina*) ve "özlemik filizi" bitkisinin (*Smilax aspera*) taze sürgünleri bölgedeki yerel pazarlarda gıda olarak satılmakta ve sevilerek yenilmektedir (lev 4: res. 19).

Bu bitkilerin bazıları çiğ olarak salatalarda veya li-

Çizelge 5: ARAŞTIRMA ALANINDAKİ BAZI YARARLI BİTKİ GRUPLARI VE KULLANIMI TESPİT EDİLEN TAKSON SAYILARI

Yaralı bitki grupları	Doğal bitkiler	Tarımı yapılanlar	Genel toplam	Bazı alt kategoriler	Takson sayısı
Gıda olarak yararlanılanlar	116	37	153	yaprakları yeneler	33
				meyve ve tohumları yeneler	52
				mantarlar	8
				çay olarak kullanılanlar	25
				baharat olarak yararlanılanlar	15
				bitki özleri	13
İlaç olarak yararlanılanlar	114	16	130	insanların tedavisinde kullanılanlar	119
				hayvanların tedavisinde kullanılanlar	11
Yakacak olarak yararlanılanlar	15	1	16		16
Yem olarak yararlanılanlar	21	4	25		25
El sanatlarında yararlanılanlar	34	7	41	doğal boyamada kullanılanlar	6
				sepet örme	3
				süpürge	5
				ağaç işleri	14
				nazarlık	9
Diğer yararlı bitkiler	35	20	55	bitkisel yağ elde edilenler	7
				süs bitkisi olarak değerlendirilenler	26
				sosyal kullanımı olanlar	8
Yararlı/zararlı kabul edilen bitkiler	3	8	11	güzel kokusuyla sevilenler	8

monlanarak yenirken bazıları haşlanıp soğanla yağda kavrulmuş veya yumurtalı olarak yenir. Yine bu bitkilerin katıldığı börek ve pideler de yerli halk tarafından sevilerek tüketilir.

Yöre mutfağına özel yemek tarifleri derlenirken, yöredeki köylülerden randevular alınmış, yemeklerin hazırlanışı yerinde görülmüştür. Ayrıca, bölgede eko-turizm çerçevesinde işletmecilik yapan Çamlıbel'deki Zeytinbağ tesisinin işletmecilerinden Erhan Şener'le özel görüşmeler sonucu yerel mutfak kültürü hakkında uygulamalı olarak ayrıntılı bilgiler alınmıştır (lev. 4: res. 20).

Bölgede özellikle Türkmen köylerinde bahar başlangıcında yağmur yağması için ya da kutsal olarak bilinen Hıdırellez gibi günlerde her mahallede "derme" adı verilen yemekler düzenlenmektedir. Bu faaliyete her ev mutlaka az da olsa tuz, şeker, pirinç, bulgur ve kuru fasulye ile katkı sağlamaktadır. Yemekler sokakta hep beraber pişirilir ve yenir, yemek sonunda ise dua edilir. Aynı şekilde düğün ve hayır yemeklerinde de düğün evine gidilirken yukarıda sayılan gıdalardan mutlaka götürülmesi Türkmen adetleri arasındadır (lev. 4: res. 21).

Geçmişte bulgurdan keşkek yapılırken kullanılan taş dibekler ve ahşap tokmakların tümüyle kullanımdan kalktığı görülmüştür.

Sebzeler

Araştırma alanımızdaki köylerin çoğunda eskiden ol-

duğu gibi günümüzde de patlıcan, biber, bürülce, yeşil fasulye ve bakla gibi sebzeleri dilimleyerek ya da iplere dizerek kurutup kışa hazırlama gibi birçok etkinliğin sürdürüldüğü gözlenmiştir (lev. 4: res. 22). Ayrıca, tarhana ve salça hazırlama, turşu kurma, sumak ve erik ekşisi hazırlama gibi faaliyetler de sürdürülmektedir.

Kültür bitkileri ve yabancı meyveler (I01)

Bahçelerde, bağlarda en çok yetiştirilen meyve ağaçları zeytin, elma, erik, muşmula, mandalin, iğde, hünnap, kiraz, vişne, armut, ayva, ceviz, üzüm, incir, nar, beyaz ve kara duttur. Havran'da sütçü eriği, şameriği, söbe erik ve bekiroluğu eriği olmak üzere 4 yerel erik çeşidinin yaygın olduğu saptanmıştır. Bölgede bol miktarda bulunan meyvelerden erik ve karaduttan elde edilen sular hem gıda hem de tıbbi amaçlarla yaygın olarak tüketilmektedir. Bu meyvelerden elma, ayva ve incirden reçel de yapılmaktadır (lev. 4: res. 23).

Doğal bir çalı olan "sumak" (*Rhus coriaria*) meyvelerinden elde edilen "somak ekşisi" ve "toz somak" çok yaygın olmamakla beraber yörede yemek ve salatalarda kullanılır. Bunların dışında, Dereli köyünde çitlembik (*Celtis australis*) meyvelerinin yendiği saptanmıştır.

Bölgede bazı yabancı meyveler de yerel mutfaklarda kullanılmaktadır. Yabancı erikler (*Prunus* türleri) kurutulup kışın bamya yemeklerine katılır, yabancı ahlat

(*Pyrus amygdaliformis*) ise turşulara atılmaktadır. Dağ elması (*Eriolobus trilobatus*) ve "garaltı" adı verilen böğürtlen (*Rubus sanctus*) eylül ayında pazarlarda bolca satılan ürünlerdendir (lev. 4: res. 24).

Bölgede zeytin tarlalarının kenarları badem ağaçları ile çevrilidir. Yerel halk ilkbaharda taze olarak, sonbaharda ise iç badem olarak bu ürünleri pazarlarda değerlendirmektedir. Milli parkın Çanakkale sınırına yakın kuzey taraflarında yabancı kestaneler yayılış göstermektedir. Özellikle Ortaoba ve Yaşyer köylüleri, kuvvetli poyraz rüzgârlarından sonra bu alana giderek ağaç altına dökülen kestaneleri toplayıp orada ayıklayarak pazarlarda satarlar.

Mantarlar (I01)

İlkbaharda ve özellikle sonbaharda, yağmurlardan sonra çayırarda ve orman altında yaygın olarak bulunan mantarlar, bölge insanları için önemli bir gıda ve gelir kaynağı olmaktadır. Sonbaharda yağmurlardan sonraki güneşli havalarda toplanarak özellikle Edremit ve Havran pazarında satılan 7 tür mantar saptanmıştır. Bunlardan kırmızı ve beyaz merki (*Lactarius deliciosus*), çim mantarı (*Agaricus campestris*), yarım kulak (*Pleurotus eryngii*), çam göbeği (*Ramaria condensata*) ve cincile (*Tricholoma* sp.) yaygın olarak tüketilmektedir (lev. 5: res. 25).

İlkbaharda ise *Morchella conica*, göbek ya da "kuzugöbeği" adıyla toplanarak pazarlarda yüksek fiyatlarla satılan en değerli mantar çeşididir. Bunun dışında az da olsa kuzugöbeği olarak bilinen bir başka mantar türü *Gyromitra* sp.'dir. Bu tür diğer *Morchella* türü ile beraber yenmektedir. Bölgede, Çamlıbel ve Avcılar köylerinde, baharın sonlarına doğru yüksek yerlerdeki orman altından toplanan iri göbek mantarlarından dolma yapılması dikkat çekicidir; sap kısımları kesilen iri mantarlar, daha önce hazırlanmış olan normal dolma içi ile biber gibi doldurularak hazırlanır (lev. 5: res. 26).

Çay gibi kullanılanlar ve tıbbi bitkiler (I02 ve I01, I02)

Araştırma alanında, 25 türden çay gibi yararlanıldığı saptanmıştır. Yerel halk tarafında, Lamiaceae familyasından dağ çayı türleri (*Sideritis trojana*, *S. athoa*, *S. perfoliata*), adaçayı (*Salvia tomentosa*), karabaş otu (*Lavandula stoechas* subsp. *stoechas*), kekik türleri (*Origanum onites*, *O. vulgare* subsp. *hirtum*, *Satureja cuneifolia*, *S. pilosa*, *Thymbra spicata* subsp. *spicata*), oğulotu (*Melissa officinalis* subsp. *altissima*, *M. officinalis* subsp. *officinalis*) ve biberiye (*Rosmarinus officinalis*) halk tıbbında kullanılan ve yerel pazarlarda çayı yapılmak üzere en çok satılan bitki türleridir. Bu türler özellikle, soğuk algınlığı, öksürük ve hazımsızlık gibi belirli rahatsızlıkların tedavisinde çay gibi kullanılmaktadır. Dedenin kekiği (*Acinos alpinus*), *Clinopodium vulgare* subsp. *vulgare*, *Micromeria juliana*, kekik (*Thymus sipyleus*

subsp. var. *sipyleus*) ve mentollü adaçayı (*Ziziphora tenuior*) türlerinin de çok yaygın olmasa bile bazı köylerde çay gibi kullanıldığı saptanmıştır.

Yararlanılan bitkiler arasında endemik ve nadir türlerin sayısı, alanın milli park sınırında olması nedeniyle oldukça azdır. Buna rağmen, Kazdağı'na endemik olan ve "sarıkız çayı" adıyla bolca tüketilen *Sideritis trojana*'nın pazarlarda yaygın olarak satılması dikkat çekicidir (lev. 5: res. 27). Bunun yanında yine Türkiye için nadir türlerden olan kedi kuyruğu ya da kandil çayı (*Sideritis athoa*) ve limon kekik (*Satureja pilosa*) pazarlarda satılan yaygın bitkilerdendir (lev. 5: res. 28). Ayrıca, Kazdağı Milli Parkı sınırları içerisinde çok dar bir alanda yayılış gösteren endemik *Thymus pulvinatus*'un yaygın olmasa da yöredeki bazı insanlar tarafından antibiyotik niyetiyle, "çam kekiği" adı ile çay gibi içilmesi ilgi çekicidir.

Bölgede "pamukluk" ya da "pamukla" denen *Cistus creticus* ve *Cistus salviifolius* yapraklı dalları kaynatılarak ishale karşı çay gibi içilmektedir.

Baharatlar (I03)

Araştırma yaptığımız bölgede toplam 15 türden baharat olarak yararlanılmaktadır. Doğal bitkilerden "kekik" olarak adlandırılan bazı türler (*Origanum* sp., *Satureja* sp., *Thymus* sp.) ve nane türleri (*Mentha* sp.) yaygın bir şekilde baharat olarak kullanılmaktadır. Araştırma alanında, yerel halk tarafından kekik olarak adlandırılan toplam 11 bitki belirlenmiştir (bkz. s. 194: EK 2). Bunlardan bir kısmı ticari amaçla yoğun miktarda toplanırken bir kısmı da baharat olarak yerel mutfaklarda kullanılmaktadır (lev. 5: res. 29).

Tarhana otu (*Echinophora tenuifolia* subsp. *sibthorpiana* ve *E. tournefortii*) turşu yapımında koku verici olarak kullanılmaktadır. Bölgede, defne (*Laurus nobilis*) yapraklarının da yemeklerde koku verici olarak yaygın şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bunların dışında, sumak (*Rhus coriaria*) salatalarda kullanılmaktadır.

Bitkilerden elde edilen sular (I07 ve I02)

Araştırma alanımızda saptadığımız 13 türden bitki özü ve suyu çıkartılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı kekik suyudur. Kekik suyu çıkarımının en yoğun olarak Havran'a bağlı Köylüce köyünde yapıldığı saptanmıştır. Ayrıca, Dereli köyünde de birkaç hane kekik suyu çıkartılmaktadır (lev. 5: res. 30). Kekik suyu çıkarma işleminde kullanılan kekik türleri: *Origanum vulgare* subsp. *hirtum* ve *Origanum onites*'tir (lev. 5: res. 29).

Ayrıca Köylüce köyünde "oğulotu" *Melissa officinalis* subsp. *altissima*'nın da suyu çıkartılarak pazarlarda kalp rahatsızlıklarına karşı kullanılmak üzere "kalp suyu" adıyla satılmaktadır.

Kekik suyu yöresel yöntemler ile üretilmektedir. Bu

üretimde halkın geliştirmiş olduğu "imbik" adı verilen basit bir düzenek kullanılmaktadır. Taze ya da kurutulmuş olan kekikler, içerisinde üç ayak şeklinde bir yükselti bulunan 10-20 litrelik büyük bir kazanın dip kısmına yerleştirilir. 10 litrelik bir kazana yaklaşık 1.5 kg kekik konur. Su bulunduğu kekikler yukarı çıkmasını diye kekiklerin üzerine taş gibi bir ağırlık yerleştirilir ve üzerine su doldurulur. Daha sonra kazan içindeki yükseltinin üzerine büyük bir tencere oturtulur. İçerisinde tencere bulunan bu kazanın ağız derin ve iç bükey bir tepsisi ile kapatılır. Hava almasını önlemek için de kazanın açık kalan yerleri kepekli unla yapılmış hamur ile kaplanır. Kapak olarak kullanılan bu derin tepsinin içine de soğuk su dökülür. Hazırlanan bu düzenek ortalama 3-4 saat ateş üzerinde kaynamaya bırakılır. Kazan içinde kaynamaya başlayan su, soğutucu görevi gören tepsinin bombeli alt kısmına çarpıp sıvı hale geçerek kazan içindeki tencereye birikir. Bu şekilde elde edilen kekik suları 1 litrelik şişelere konarak pazarlarda satılmaktadır.

Bunların dışında, erik, dut ve kızılcık gibi meyvelerden hazırlanan şerbet ve şurupların çok yaygın olarak yapıldığı saptanmıştır. Özellikle karadut şurubu bölgede yaz kış sevilerek içilen bir içecektir (lev. 6: res. 31). Karadut şurubu son yıllarda bir geleneksel içecek olarak bölgede yerini almış durumdadır. Sumak (*Rhus coriaria*) bitkisinden elde edilen su ise satalalarda kullanılmaktadır.

İlaç olarak yararlanılan bitkiler (şifa bitkileri) (II01 ve II02)

Araştırma alanımızda tespit edilen 119 bitkinin insan tedavisinde, 11 bitkinin ise hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı belirlenmiştir. İlaç olarak kullanılan bitkilerin büyük çoğunluğu Lamiaceae familyası üyeleridir. Bunu Asteraceae familyası takip etmektedir. Halk tıbbında yararlanılan bitkilerden büyük çoğunluğu çay gibi kaynatılıp içilerek (dekoksasyon) mide ağrısı, soğuk algınlığı, öksürük ve ishal gibi rahatsızlıkların giderilmesinde kullanılmaktadır.

Pazar yeri araştırmalarında, yerel olarak yetişen bitkiler dışında ithal baharatların ve tıbbi bitkilerin de satıldığı görülmüştür.

Yara kapatmada kullanılan bitkiler

Değişik bitkilerin karıştırılıp dövülerek, merhem şeklinde, özellikle yara ve ağrılarda kullanılması orta yaş üzeri insanlar arasında epeyce yaygındır (lev. 6: res.32). Yara kapatmada ve yara merhemi yapımında kullanılan bitkiler çirişlik otu (*Asphodelus aestivus*), kızılçam (*Pinus brutia*), kekik (*Origanum sp.*), kantaron (*Hypericum sp.*), kudretnarı (*Momordica charantia*), ardıç (*Juniperus communis var. saxatilis*), gül (*Rosa damascena*), pamukla (*Cistus sp.*), güzellik otu (*Anchusa azurea*), anduz otu (*Inula sp.*), zakkum (*Nerium oleander*). Bunların hepsi veya birkaçı zeytinyağı ve balmumu ile karıştırılarak

merhem elde edilir.

Çirişlik otu (*Asphodelus aestivus* / lev. 6: res. 33) ve kızılçam (*Pinus brutia*) reçinesi (sorguç) ile birlikte zeytinyağı, yerel halk tarafından gerek insan ve gerekse hayvan yaralarının tedavisi için yara merhemi yapımında ana bitki olarak kullanılmaktadır.

Kızılçam (*Pinus brutia*) kabuklarından toplanan reçine "çam akması" ya da "sorguç" bölgede birçok yara türünün tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır; "Çam sorgucu" adıyla da, ağaçtan toplandığı haliyle, işlenmeden, mide rahatsızlıklarında yaygın olarak kullanılır (lev. 6: res. 34-34a). Ayrıca, ağaçtan toplanan çam reçinesi, toprak testi içerisine konup ateşte eritildikten sonra sıcak olarak bir bezden süzülür. Süzülen reçineye elle şekil verilip katılaştıktan sonra pazarlarda satılır (lev. 6: res. 35).

Pamukla (*Cistus creticus* ve *Cistus salviifolius*) bitkisinin yaprakları kanamalarda kanı durdurmak amacıyla ezilerek kullanılmaktadır.

Zeytinyağ içerisine konarak yaraları iyileştirmede kullanılan bitkiler arasında kantaron türleri (*Hypericum perforatum*, *Hypericum triguetrifolium* ve *Hypericum olympicum*), kudret narı (*Momordica charantia*) ve ısırgan (*Urtica dioica*) sayılabilir (lev. 6: res. 36). Kudret narı bahçelerde yetiştirilerek yerel pazarlarda mide rahatsızlığı ve yaralar için de satılmaktadır.

Çıban ve siğil tedavisinde kullanılan bitkiler

Damar otu (*Plantago sp.*) ve labada (*Rumex patientia*) bitkisinin yaprakları ezilerek çıbanın patlatılıp iyileştirilmesinde kullanılmaktadır.

Ayrıca, bölgede incir bitkisinin kesilen dallarından çıkan süt (*Latex*) siğil tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Hayvan hastalıklarında kullanılan bitkiler (II02)

Zeytinyağı ile çam reçinesi kaynatılarak elde edilen merhem, küçük ve büyük baş hayvanların memelerinde görülen çatıakları iyileştirmek için sürülmektedir. Ayrıca hayvanlardaki uyuz hastalığına da iyi geldiği halk arasında bilinmektedir.

Hayvanlarda görülen yaralara, bazı yerlerde zakkum (*Nerium oleander*) yaprağı ezilerek yara üzerine sürülmekte ve üzerine bir bez bağlanmaktadır.

Andız diğer adı ile göknar (*Abies nordmanniana* subsp. *equi trojana*) ağaçları üzerinden toplanan ve halk arasında andız burcu (*Viscum album* subsp. *album*) olarak bilinen parazit bitki, kaynatıldıktan sonra suyu (1 çay bardağı) keçilere sabahları aç karnına içirilerek hayvandaki kıl kurdunu düşürmekte kullanılmaktadır.

Yakacak olarak kullanılan bitkiler (III)

Araştırma alanımızda saptadığımız 16 türden yaka-

çak amaçlı olarak yararlanılmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılanlar kızılçam (*Pinus brutia*), karaçam (*Pinus nigra*), kara davulga (*Arbutus andrachne*), ak davulga (*Arbutus unedo*), meşe türleri (*Quercus* sp.) ve zeytindir (*Olea europea*).

Meşe türlerinden özellikle "piynar" ya da "pelit" olarak tanınan *Quercus coccifera* kullanımı epeyce yaygındır. Havran'a bağlı Çakırdere köyünde, meşe odunundan (*Quercus cerris* var. *cerris*) eskiden odun kömürü yapılmış. Ancak bu işin, son yıllarda çalışma alanımızın batı sınırındaki Ayvacık köylerinde sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

Yem olarak kullanılan bitkiler (IV)

Araştırma alanımızda saptadığımız 25 bitki türü yem olarak kullanılmaktadır. Tarım bitkilerinden buğdayın yanı sıra arpa, mısır ve fiğden hayvanların beslenmesinde yararlanılmaktadır. Mürdümük (*Lathyrus sativus*), efek (*Vicia cracca* subsp. *gerardii*), tırfıl (*Vicia sativa* ve *Trifolium pratense* var. *pratense*) hayvanları beslemede kullanılan en yaygın doğal türlerdir.

Doğal bitkilerden, yörede bol bulunan meşe türlerinin ve zeytinin yapraklı dallarının özellikle keçilere vermek üzere kesildiği görülmektedir (lev. 7: res. 37). Pinar (*Quercus coccifera*), davulga (*Arbutus andrachne* ve *A. unedo*), tesbihlik (*Styrax officinalis*), çalı (*Paliurus spina-christi*), sığırkuyruğu (*Verbascum* sp.), pamukluk (*Cistus creticus* ve *C. salviifolius*), funda (*Erica arborea*) ve ağaçların üzerinde parazit olarak yaşayan bitkilerden "burç" *Viscum album* subsp. *album* hayvanların beslenmesinde yaygın olarak yararlanılmaktadır.

Ayrıca, hayvanların sütünü artırmak amacıyla yerel halk tarafından keçilere yaygın olarak bakla (*Vicia faba*) yedirilmektedir.

El sanatlarında kullanılan bitkiler (V)

Araştırma yaptığımız bölgede, hasır, sepet, süpürge gibi neslerin yapımında kullanılan ot ve çalı türlerinin, kaşık ve benzeri neslerin üretiminde kullanılan ağaç türlerinin, süs ve nazarlık yapımı gibi el sanatlarında kullanıldığını saptayabildiğimiz bitki türlerinin toplam sayısı 41'dir. Tahtakuşlar köyündeki etnografya galerisinde, çoğunlukla çeşitli bitkilerin tohum ve meyvelerinden yapılmış süs ve nazarlık amaçlı takıların satıldığı gözlemlenmiştir (lev. 7: res. 38).

Doğal boyamada kullanılan bitkiler (V01)

Günümüzde, bölgede bitkilerin boya ve mordan⁴ olarak kullanımına pek rastlanmamaktadır. Araştırma alanımız içindeki bazı köylerde, eskiden meşelerin mazıları, soğan kabuğu, ceviz yaprağı mordan olarak kullanılmış. Mazılar suda kaynatılır içine boyanacak beyaz bez atılırsa bez sarı-kahverengine döner. İp ve kumaş boyamada, karaağaç kabuğu lacivert, kızıl meşe kabuğu koyukahve rengi, ceviz yap-

rağı yeşilimsi kahve rengi vermek için kullanılmaktadır. Ayrıca, cevizin olgunlaşmış kabuklarının, saçlara kına yakarken saçın rengini koyultmakta kullanıldığı bildirilmiştir. Eski yıllarda bu şekilde boyanarak elde edilmiş halı, kilim ve çoban çantası gibi ürünler, evlerdeki çeyiz sandıklarından çıkartılarak fotoğrafları çekilmiştir.

Hasır ve sepet (V02 ve V03)

Sepet yapımı işi, genellikle bölgede yerleşik hayata geçmiş olan Roman vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmektedir (lev. 7: res. 39). Ayrıca yaz sezonu başında bölgeye İzmir tarafında gelen Romanlar da bu işi yapmaktadır. Sepet ve sele (küfe) yapımında hayıt bitkisi (*Vitex agnus-castus*) ve "kamış" (*Phragmites australis*) ile "sorkun" dalları da (*Salix* sp.) kullanılmaktadır. Yapılan sepetler genellikle zeytin, çilek ve incir taşımak için kullanılmaktadır. Hasır yapımında ise daha çok "kamış" (*Phragmites australis*) bitkisi kullanılmaktadır (lev. 7: res. 40). Yapılan hasırlar yaz aylarında bölgeye gelen turistlere satılmaktadır.

Süpürge yapımı (V04)

Süpürge yapımında 5 bitki türü kullanılmaktadır. Kartırnağı (*Spartium junceum*), süpürgelik (*Chamaecystis hirsutus*) süpürge çalısı (*Ephedra major*), süpürge otu veya pelinotu (*Artemisia* sp.) ile meşe'den (*Quercus* sp.) süpürge yapımında yararlanılmaktadır (lev. 7: res. 41).

Kaşık ve ağaç işleri (V05)

Eskiden, bölgede birçok değişik bitkiden (şimşir, akcağaç, davulga, çam, çınar, gürgen, kiraz ve zeytin) kaşık yapılmış. Günümüzde ise kaşık yapımı azalmıştır. Bölgede daha çok davulga (*Arbutus andrachne* ve *A. unedo*) ve kızılçamdan (*Pinus brutia*) yapılmış kaşıklar kullanılmaktadır (lev. 7: res. 42).

Nazarlık (V07)

Nazarlık yapımında en yaygın olarak çetlembik (*Pistacia terebinthus* alt türleri) dalları kullanılmaktadır (lev. 8: res. 43-43a). Çetlembik dallarının kenarlarına çentik açılarak yapılan küçük boylu nazarlıklar, mavi boncuklarla süslenerek kullanılır. Bunlar özellikle çocukların omuzlarına asıldığı gibi hayvanlara da takılır. Olgun buğday başakları da evlerde yaygın bir şekilde nazarlık olarak kullanılmaktadır (lev. 8: res. 44). Bunun dışında bölgede evlerin girişlerinde su kabığının küçüklerinin de (*Lagenaria siceraria*) hem süs hem nazarlık olarak kullanıldığına rastlanmıştır (lev. 8: res. 45). Ayrıca meşe mazısı (*Quercus infectoria* subsp. *infectoria*), defne (*Laurus nobilis*) meyvesi ve tohumları, zeytin çekirdeği (*Olea europea*), kızılçamın (*Pinus brutia*) 1-2 yıllık kozalakları ve üzerlik tohumları (*Peganum harmala*) nazarlık yapımında kullanılmaktadır (lev. 8: res. 46).

Diğer yararlı bitkiler (VI / VII)

Alandaki toplam 66 türden değişik amaçlarla yararlanılmaktadır. Bunlar arasında sayıca en fazla olanlar süs bitkisi olarak yararlanılanlar (26 tür) ile sosyal kullanımı olan bitkilerdir (8 tür).

İlkbaharda açan ve soğanlı bitkilerimizden olan lale (*Tulipa orphonide*), süs bitkisi olarak toplanmakta ve yerel pazarlarda yoğun olarak satılmaktadır (lev. 8: res. 47). Ayrıca bölgede birçok köyde evlerin bahçelerine ekilmiş olan ve "akzambak" adıyla bilinen *Lilium candidum* türü ilkbahar sonuna doğru yerel pazarlarda çok yaygın olarak satılır (lev. 8: res. 48).

Evlerin bahçe, avlu ve balkon gibi bölümlerinde çeşitli süs bitkileri [Gül (*Rosa sp.*), kadife çiçeği (*Tagetes patula*), reyhan (*Occimum basilicum*), mercanköşk (*Origanum x majoricum*), *Rosmarinus officinalis*, leylak (*Syringa vulgaris*), şimşir (*Buxus sempervirens*), erguvan (*Cercis siliquastrum* subsp. *siliquastrum*), zumbak (*Stenbergia lutea*), misk otu (*Artemisia abrotanum*), katırtırnağı (*Spartium junceum*), oya çiçeği (*Lagerstroemia indica*), beyaz zambak (*Lilium candidum*), damkokuğu (*Sedum sp.*)] yetiştirilmektedir. Bunların dışında, özellikle yaşlı kadınların, dağdan getirdikleri; dedenin kekiği (*Acinos alpinus*), kısamahmut (*Teucrium chamaedrys* subsp. *chamaedrys*), kekik (*Thymus sipyleus* subsp. var. *sipyleus* ve *Origanum sp.*) türlerini türlerini evlerinin bahçesine ekerek ilaç yapımında kullandıkları ya da çay gibi tükettikleri dikkatimizi çekmiştir.

Eskiden çocuklar arasında oynanan, günümüzde unutulmuş bazı oyunlar saptanmıştır. Bu oyunlardan biri cevizle oynanan "kozyalak" oyunudur. Bu oyunda yere açılan çukura rakipler uzaktan ceviz (koz) atar. Çukura cevizi sokabilirlerse karşılığında 3 ceviz alırlar. Eğer çukura girmezse ceviz karşı rakibin olur. Aynı oyunun bir başka şeklinde, karşıya bir halka çizilerek ortasına bir para konur. Rakipler uzaktan bu daire içindeki paraya cevizle vurmaya çalışır. Cevizi paraya isabet ettiren parayı alır. İsabet ettiremeyenin cevizi rakibine kalır. Aynı oyun geçmişte meşe mazıları ile de oynanmış; oyunda kazanılan mazılar biriktirilir, daha sonra bölgeye mazı toplamaya gelen kişilere satılmış.

Bir diğer oyun, yabani fındık, pınar, çitlemik, yabani zeytin ya da hayıt dalından yapılan çubuklarla oynanan "çelik çomak" oyunudur. Yine meşe ağaçlarının "pelit" denilen palamutları eskiden topaç gibi çevrilerek oynanmış.

Bitkilerden temel kullanım alanları dışında çeşitli sosyal uygulamalarda yararlanmanın, özellikle Türkmen köylerinde yaygın olduğu saptanmıştır. Günümüzde çok yaygın olmamakla beraber geçmişte, özellikle Türkmenler arasında defne yapraklarının bebek ve çocukların yıkanma suyuna atılarak çocuğun güzel kokması sağlanmış. Halen günümüzde de devam eden uygulamalarda ise Türkmen köyle-

rinde sünnet merasimi sırasında, çocuk sünnet edilirken dışarıda da kadınlar ellerine aldıkları bir bitki dalını veya oklavayı iki elleri arasında ovalar; bu şekilde çocuğun acısını dindirdiklerine inanırlar. Sünnet olan çocuğun gözlerine çam çırası ile sürme sürülür (lev. 9: res. 49). Yine Türkmen köylerinde aske-re gidecek gençlerin çantasına çörekotu, çıra ve kibrit konur. İnanışlarına göre çörekotu şeytan gelmesin diye, çıra ve kibrit ise üşüdüğünde ateş yakması için konurmuş. Bir diğer sosyal kullanım ise mezarlık ziyaretlerinde değişik bitki türlerinden yapılan çiçek demetlerinin götürülmesidir. Özellikle ağustos ayı içerisinde Sarıkız etkinliklerine rastlayan dönemde, zirveden ve dağın farklı alanlarından koparılmış güzel görünüşlü ve kokulu (*Gentiana sp.*, *Sideritis sp.*, *Lagerstroemia sp.*) bitkilerin mezarlara götürüldüğü saptanmıştır (lev. 9: res. 50).

SONUÇ

Kazdağı Milli Parkı ve çevresinde Eylül 2004 - Mayıs 2006 tarihleri arasında sürdürülen etnobotanik envanteri çalışmada, 83 familyaya ait toplam 242 kullanımı belirlenen bitki taksonu saptanmıştır. Toplanan bitkiler arasında 153 gıda, 130 ilaç, 16 yakacak, 25 yem, 41 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 65 bitki türünün de farklı alanlarda yararlı oldukları belirlenmiştir. Araştırma yaptığımız alanda gıda olarak kullanımın en yaygın bitki kullanım biçimi olduğu görülmüştür. Denizli'nin Buldan ilçesinde Füsün Ertuğ tarafından yapılan bir çalışmada da gıda amaçlı kullanımın en yaygın kullanım şekli olduğu tespit edilmiştir (Ertuğ *et al.* 2003). Kazdağı ve çevresindeki köylerde, gıda olarak tüketilen bitkilerin daha çok meyve ve tohumları ile yapraklarından yararlanılmaktadır. Ayrıca, bölgede altı yedi çeşit bitkinin karışımı ile oluşturulan "karışık ot" yaygın olarak satılmakta ve tüketilmektedir. Bölgede Ege ve Akdeniz mutfağında olduğu gibi (Ertuğ 2003a) kiloyla alınan bu otlar ya zeytinyağında soğanla kavrulup yoğurtla ya da sade olarak ya da haşlanıp üzerine zeytinyağı ve limon suyu dökülerek yenir.

Bunlara ek olarak, Çamlıbel ve Avcılar köylerinde, baharın sonlarına doğru yüksek yerlerdeki orman altı alanlardan toplanan iri göbek mantarlarından (*Morchella sp.*) dolma yapıldığı ilk defa saptanan bir uygulamadır (lev. 5: res. 26).

Bölgede insanlar tarafından "ballica/ ballıgöme/ balıbadan" adı verilen, özellikle bahar mevsiminde *Cistus*'lar altında görülen parazit bir bitki olan "*Cytinus hypocistis* subsp. *kermesinus*" un gıda olarak tüketilmesi bir başka ilginç saptamadır.

Seda Saçlı ve Emine Akalin tarafından Kazdağı çevresindeki bazı köylerde yapılan bir etnobotanik çalışmasında (Saçlı ve Akalin 2001) ise toplam 57 taksonun kullanımı tespit edilebilmiştir. Bu türlerden 38'inin tıbbi, 10 tanesinin çay, 6 tanesinin gıda ve 3 tanesinin de boya maddesi olarak kullanıldığı belir-

lenmiştir. Çalışmada en yaygın kullanımına, bizim bulgularımızda da olduğu gibi Labiatae familyası üyeleri sahiptir. Saçlı ve Akalın'ın yaptığı bir başka çalışmada (Saçlı ve Akalın 2002) ise *Cistus* türlerinin bizim çalışmamızda da olduğu gibi tıbbi amaçlı kullanıldığı saptanmıştır. Aynı çalışmada, *Ferulago sylvatica* ve *Opopanax hispidus*'un da tıbbi kullanımı olduğundan söz edilmektedir. Bizim çalışmamızda ise bu türlerden sadece *O. hispidus*'un kullanımı saptanabilmiştir. Bu türün de Saçlı ve Akalın'ın çalışmasından (Saçlı ve Akalın 2002) farklı şekilde, sadece gıda olarak yaygın tüketildiği gözlemlenmiştir.

Çalışma alanımızda birçok bitki çay gibi kullanılmaktadır. Büyük çoğunluğu Lamiaceae familyasına dâhil olan 25 değişik bitkiden çay gibi yararlanılmaktadır ki, bunlar arasında *Sideritis trojana* ve *Thymus pulvinatus* gibi endemik türlerin de olması dikkat çekicidir. Kazdağı'nda yayılış gösteren ve Türkiye'nin nadir türlerinden olan *Sideritis athoa* ve *Satureja pilosa* da halk arasında tıbbi amaçlı kullanılan önemli bitkilerdendir. Alan baharat bitkileri açısından da epeyce zengindir; bölge insanları tarafından 11 farklı bitki türü kekik olarak bilinmekte ve yararlanılmaktadır.

Araştırma alanımızda ikinci en yaygın bitki kullanım biçimi tıbbi amaçlı kullanımdır. İlaç olarak kullanılan bitkilerin büyük çoğunluğu Lamiaceae familyası üyeleridir. Halk tıbbında kullanılan bitkilerden büyük çoğunluğu çay gibi kaynatılıp içilerek (dekoksasyon) mide ağrısı, soğuk algınlığı, öksürük ve ishal gibi rahatsızlıkların giderilmesinde kullanılmaktadır. Daha önce Gülelendam Tümen tarafından Balıkesir ilinde yapılan bir çalışmada (Tümen 1989) da benzer sonuçlar elde edilmiş; Labiatae familyasına dahil 22 bitkinin halk tarafından tıbbi amaçlı kullanımı saptanmıştır. Bu bitkilerin daha çok mide, şeker ve soğuk algınlığı gibi rahatsızlıklarda kullanıldığı belirtilmiştir.

Çalışma alanımıza yakın sayılan Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Muğla ve Aydın'da daha çok halk tıbbında kullanılan bitkiler üzerinde Gisho Honda ve ekibinin yaptığı bir çalışmada (Honda *et al.* 1996) toplam 91 bitki türünün tıbbi amaçlı kullanımı saptanmıştır. Bu bitkiler daha çok mide ve solunum yolu rahatsızlıklarında kullanılmaktadır. En çok kullanım sıklığı Labiatae ve Compositae familyası üyelerinde olmuştur. Bizim çalışmamızda ve Füsün Ertuğ tarafından Buldan'da yapılan çalışmada (Ertuğ 2003) da en yoğun kullanımın Labiatae ve Compositae familyalarına ait türlerde olduğu görülmüştür.

Ayrıca değişik bitkilerin karıştırılıp dövülerek merhem şeklinde özellikle yara ve ağrılarda kullanılması da oldukça yaygın olduğu görülmüştür.

Toplam 41 bitkinin hasır, sepet, süpürge, kaşık ve nazarlık gibi el sanatlarında kullanımı saptanmıştır. Bunların dışında, sepet, kaşık ve nazarlık gibi 26 bit-

kisel kökenli ürün saptanmıştır.

Pazar yerlerindeki araştırmalar sırasında yapılan gözlemlerde, bölgedeki Türkmen köylülerin pazarlarda tezgâh açarak bitki satışı yapmadıkları, bu işi daha çok Yörük köylerinden gelen kadınların yaptıkları görülmüştür.

Çalışmada Yörük ve Türkmenlerin bitkilerle ilişkilerinde birtakım farklılıklar olduğu tespit edilse de bu konuda daha ayrıntılı çalışmalara gereksinim vardır. Bitkilerden temel kullanım alanları dışında, özellikle çeşitli sosyal uygulamalarda yararlanmanın, Türkmen köylerinde yaygın olduğu saptanmıştır. Bunun dışında Türkmen ve Yörük köylerinde düğün, sünnet, cenaze, defin ve mezar adetlerinde önemli kültürel farklılıklar saptanmıştır. Bu kültürel faaliyetlerde Türkmen köylerinde Orta Asya'dan gelen Şamanizmin izleri görülmektedir. Bölgede özellikle Türkmen köylerinde bahar başlangıcında yağmur yağması için ya da kutsal olarak bilinen Hıdırellez gibi günlerde her mahallede "derme" adı verilen yemekler düzenlenmektedir (lev 9: res. 51). Bu faaliyete her ev mutlaka az da olsa tuz, şeker, pirinç, bulgur, kuru fasulye ve patates gibi ürünlerle katkı sağlamaktadır. Yemekler sokakta hep beraber pişirilir ve yenir, yemek sonunda ise dua edilir. Düğün ve hayır yemeklerinde de düğün evine gidilirken yukarıda sayılan gıdalardan mutlaka götürülmesi Türkmen adetleri arasındadır.

Yörük köylerinde ise bahar ve yaz aylarında "hayır yemeği" düzenlenerek çevre halkı davet edilir.

Bölgede her yıl ağustos ayının ortalarında düzenlenen "Sarıköz etkinlikleri" Yörük ve Türkmen köylerinin Kazdağı Milli Parkı sınırları içinde kutladıkları bir etkinliktir (lev. 9: res. 52).

1993 yılında bölgede milli park ilan edilmesi, yerel yaşam biçimlerini birçok bakımdan değiştirmiştir. Milli parkın ilanı zamanla birtakım kısıtlamalar getirmiş ve bu kısıtlamaların önemli bir bölümü yerel halkın gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur. Kazdağları'nda öteden beri bitki toplayıcılığı önemli bir günlük faaliyettir (lev. 9: res. 53). Ancak milli parkın ilanı park alanından her türlü bitki toplanmasına yasak getirmiştir. Bu çerçevede park alanından toplanmakta olan kuzugöbeği mantarı, ceviz, kestane ve çok sayıda şifalı otun toplanması yasaklanmıştır. Bu durum bu ürünleri hem günlük yaşamında tüketen, hem de satış yolu ile gelir elde eden halkın bu imkânını son zamanlarda ortadan kaldırmıştır. Bununla beraber, milli park içerisinde bitki toplama faaliyetleri yasadışı olarak devam etse de bu yasaklar, bu alandaki bitki tahribatını azaltmıştır. Eskiden yerel halk için birçok fırsat sunan ormanın kullanımının yasaklanması, ormanın gelir kaynağı olarak önemini azaltmıştır. Artık halk, orman dışında kendisine başka gelir kaynakları arama yoluna gitmektedir.

ÖNERİLER

Bölgede, bitkiler konusunda geleneksel bilgi birikimine sahip insanlar, kırsal alandan kente göç gibi nedenlerle azalmaktadır. Eski kuşaklarca bilinenler yeni kuşaklara aktarılamadığı ve bu alanda yeterli çalışma bulunmadığı için bu çok değerli kültürel miras yok olmaktadır. Bu bilgilerin yeni kuşaklarca öğrenilmesi ve sahip çıkılması, ancak bu alandaki çalışmaların yaygınlaştırılması ile mümkündür. Ayrıca, etnobotanik çalışmalarında elde edilen bulguların, genç kuşaklara aktarılabilmesi için, bu verilerin ve etnobotanik konusunun ilk ve ortaöğretim programlarına alınmasının yararı olacaktır.

Halk tarafından gerek gıda ve gerekse tıbbi amaçlı kullanıldığı saptanan türler üzerinde biyolojik aktivite çalışmaları yapılarak aktivitesi yüksek olan türler belirlenmelidir. Böylelikle elde edilecek verilerin ilaç hammaddesi elde edilmesi amacıyla kullanılma imkânı doğacaktır.

Bölgede her yıl ağustos ayının ortalarında düzenlenen Sarıkız etkinlikleri" sırasında, endemik türlerin yaygın olarak bulunduğu Kartal Çimen Yaylasında çadırların kurulması, ateşlerin yakılması ve yoğun ziyaretçi baskısı endemik türlerin habitatlarını tehdit edecek boyutlardadır. Bu etkinliklerin yapıldığı alanın sürdürülebilir kullanım açısından yeniden değerlendirilmesinde yarar vardır. Hem Sarıkız etkinliklerinin devamının sağlanması, hem de endemik türlerin ve habitatlarının korunması birlikte düşünülmelidir. Sarıkız etkinliklerinin zirvede, endemik türlerin zarar görmeyeceği bir alana taşımak kısa vadede düşünülebilecek bir çözüm yolu olabilir.

Yapılan bu etnobotanik çalışmanın, milli parka komşu olmayan kuzey taraflarda, Çanakkale il sınırları içindeki köylerde de yapılarak genişletilmesinde, aradaki fark veya benzerliklerin ortaya konmasında yarar vardır. Böylelikle Kazdağı'nın korunan güney kısmı ile milli park sınırı dışında kalan kuzey taraftaki bitki tahribatının hangi boyutlarda oldu-

ğu görülebilir. Yine böyle bir çalışmanın sonucuna bağlı olarak milli park sınırları içerisinde bitki toplama faaliyetlerinin sürdürülebilir orman kullanımı açısından değerlendirilip değerlendirilmeyeceği de ortaya çıkar.

Milli parkın ilanı ile geleneksel yaşam biçimlerine getirilen kısıtlamalar ve bu yaşam biçimlerini devam ettirmek isteyenlere uygulanan cezalar, şimdilerde yetişmekte olan neslin kendisini ortaya çıkaran kültüre "yabancılaşması" gibi bir sorunu gündeme getirmiştir. Doğa ile iç içe yaşayan insanların yüzyıllardır oluşturdukları ve nesilden nesile aktardıkları geleneksel ekoloji (çevrebilim) bilgisi ve görgüsünün, milli park ilanı ile getirilen bu yeni düzenlemelerle yok olma ihtimali vardır. Bu durum modern doğa koruma kuruluşlarının, kültürel çeşitliliğin de biyolojik çeşitlilik kadar önemli olduğu savına ters bir durumdur. Bu nedenle, yöre halkının geleneklerini yaşatarak ve aynı zamanda doğayı da koruyarak, ekoturizmden gelir elde edebileceklerinin farkına vararak, bu konuda yerel halk tarafından yapılacak faaliyetlerin desteklenmesi yararlı olacaktır.

Kazdağları ve çevresi, anıt ağaç yönünden epeyce zengindir (lev. 9: res. 54). Geçmişle gelecek arasında önemli bir köprü olan bu kültürel mirasımızın bugüne kadar ortaya çıkartılmamış olması büyük bir eksiklik. Bir an önce bölgedeki anıt ağaç envanterinin de TÜBA desteği ile çıkartılması, bu doğal ve kültürel mirasın geniş kitlelere tanıtılması büyük önem taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Proje çalışmamızın her aşamasında gösterdikleri destek için, Türkiye'de etnobotaninin gelişmesinde emeği olan Füsün Ertuğ'a, TÜBA İstanbul Ofisinden Füsün Arman'a, Sultan Aktaş'a ve Ankara Ofisinden Sefa Baloğlu'na çok teşekkür ederiz. Ayrıca alandaki çalışmamız sırasında, bilgilerini bizlerle paylaşan bütün kaynak kişilere teşekkürü bir borç biliriz. ☺

NOTLAR

1. Yörük ve Türkmen sözcükleri literatürde genellikle eski konar-göçer Türk boylarını ifade etmek için kullanılır. Faruk Sümer Türkmen kelimesinin "Türk göçebe toplulukları" anlamına geldiğini belirtmektedir (Sümer 1993). Ancak Türkmen ve Yörük kelimelerinin anlamlarının yöresel olarak değiştiği görülmektedir. Örneğin Kazdağı'nın güney eteklerinde Türkmen kelimesi Alevileri, Yörük ise Sünnileri ifade eder. Bu durum Eröz'ün tespitine (Ersöz 1990: 19) de uygundur. Bu metinde de bu kelimeler yöresel anlamı ile kullanılmıştır.
2. Prof. Dr. Faruk Sümer bunların kırsal kesimlerin ormanlık alanlarına yerleşmesini "Selçuklu tahsildarlarını ve askerlerini görmekten hoşlanmamalarına" bağlamaktadır (Sümer 1993: 7, 8-12).
3. Tarihçiler bu varsayım hakkında da hemfikir değildir. Ancak, sahada yaptığımız söyleşilerde Türkmenlerin bu varsayıma güçlü bir şekilde inandıkları görülmüştür.
4. Mordan, iplik veya kumaşın boya ile etkileşimini sağlayarak boyayı sabitleştirmeye yarayan madde.

KISALTMALAR

OT *OT Sistemantik Botanik Dergisi*. Prof. Dr. Şinasi Yıldırım'ın yayını, Ankara.
Cem Cem Vakfı (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı), İstanbul

JFS *Journal Faculty of Science Ege University*. Ege Üniversitesi Fen Fakültesi, İzmir.
Turk. J. Bot. *Turkish Journal of Botany - Türk Botanik Dergisi*. TÜBİTAK, Ankara.

KAYNAKÇA

- ARI, Yılmaz
2005 "Kazdağı Milli Parkı'nda Kültürel Ekoloji ve Doğa Koruma". *Türk Coğrafya Dergisi* 44: 19-46.
- BAŞER, Kemal H. Can, Gülendam TÜMEN, Hanife ÇAKIR ve Ayla KAYA
1992 "Balıkesir Kazdağ Yöresinde Çay Olarak Kullanılan Bitkiler Üzerinde Morfolojik, Anatomik ve Palinolojik Çalışmalar I. *Sideritis perfoliata* L., *S. athoa* Papanikolau & Kokkini, *S. dichotoma* Huter", *XI. Ulusal Biyoloji Kongresi. 24-27 Haziran 1992, Elazığ*: 53-71, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- BAŞER, Kemal H. Can, Fatih SATIL ve Gülendam TÜMEN
2000 "Thymus pulvinatus Celak.", *The Karaca Arboretum Magazine* 6: 39-42.
2000a "Sideritis athoa Papanikolau et Kokkini, Lamiaceae", *The Karaca Arboretum Magazine* 6: 35-38.
- DIRMENCI, Tuncay, Fatih SATIL ve Gülendam TÜMEN
2004 "Kazdağı Milli Parkının Bazı Endemik Ve Nadir Türleri" *XVII. Ulusal Biyoloji Kongresi. 21-24 Haziran 2004, Adana*: 102. Adana: Çukurova Üniversitesi.
2006 "A new species of *Matthiola* R. Br. (Brassicaceae) from Turkey". *Botanical Journal of the Linnean Society* 151/3: 431-435(5)
- DURAN, Ali, Fatih SATIL ve Gülendam TÜMEN
2001 "Balıkesir Yöresinde Yeniden Yabancı Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri", *OT* 8: 87-94.
- ENGİN, İsmail
2001 "Tahtacı Tarihine Dair", *Cem* 35: 114: 15-16.
- ERDEN, Atilla
2003 "Kazdağlarında Tarih Boyunca Kültür", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu. 20-22 Eylül 2001, Altınoluk, Edremit*: 137-141. Edremit: TMMOB Orman Mühendisleri Odası.
- ERÖZ, Mehmet
1990 *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, 2. baskı, (Kültür Bakanlığı, Gençlik ve Halk Kitapları: 55), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ERTUĞ, Füsün, Gülendam TÜMEN ve Ali ÇELİK
2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırma Raporu 2002 Yılı Çalışması" *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 2/2*: 76-91. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ERTUĞ, Füsün
2003 "Etnobotanik Fiş Örneği ve Çerçeve Soruları", *Türkiye Kültür Envanteri Kılavuzu*: 101-110. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
2003a "Bodrum Mutfağında 'Otlar Kültürü' I: Yeniden Doğal Otlar", editör: K. Toygar, *Türk Mutfak Kültürü* *Üzerine Araştırmalar* 10: 49-70. Ankara: Türk Mutfak Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.
- GEMİCİ, Yusuf, İ. ACAR, Güven GÖRK ve Erkuter LEBLEBİCİ
1993 "Contributions A L'etude de la Flore du Kazdağ (Balıkesir) I". *JFS* 15:1-15.
- HONDA, Gisho Ekrem YEŞİLADA, Mamoru TABATA, Ekrem SEZİK, Tetsuro Fujita, Yoshio TAKEDA, Yoshihisa TAKAISHI, Toshihiro TANATA
1996 "Traditional medicine in Turkey VI. Folk medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın provinces", *Journal of Ethnopharmacology* 53: 75-87.
- KARAMANOĞLU, Kamil
1964 "Edremit Kazdağı (İda) Bitkileri", *Ormanlık Araştırma Enstitüsü Dergisi* 10: 3-35.
- KUDAR, Alibey
1999 *Orta Asya'dan Anadolu'ya Tahtakuşlar Rehberi*. (Tahtakuşlar Köyü Özel Etnografya Galerisi Kültür Yayınları 9). İstanbul: Tahtakuşlar Köyü Özel Etnografya Galerisi.
- MUTAF, Abdullah
1995 *Salnamelerde Karesi Sancığı (1847-1922)*. Balıkesir: Taner Ofset.
- ÖZ, Serap, Gülendam TÜMEN, Hulusi MALYER
1995 "Balıkesir Kazdağ Yöresinde Yetişen Sideritis L. Türleri Üzerinde Karyolojik Çalışmalar (S. perfoliata L. S. athoa Papanikolau et Kokkini, S. dichotoma Huter, S. trojana Bornm.)", *OT* 2: 73-82.
- ÖZEL, Nihal
1998 "Kazdağları Orman Vegetasyonu Üzerine Fitosoyolojik ve Fitoekolojik Araştırmalar", (Yayımlanmamış doktora tezi: Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir).
- ÖZHATAY, Neriman., Andrew BYFIELD ve Sema ATAY
2003 *Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları*, WWF Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı), İstanbul.
- SAÇLI, Seda
1996 "Kazdağı ve Çevresinde Tıbbi Amaçla Kullanılan Bazı Bitkiler Üzerinde Morfolojik Araştırmalar", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi: İstanbul Üniversitesi, İstanbul)
- SAÇLI, Seda, Emine AKALIN
2001 "Preliminary Ethnobotanical Study From Kazdağı (Balıkesir/Çanakkale) I: Uses and Vernacular Names", *İstanbul Ecz. Fak. Mec.* 34: 9-16.
2002 "Morphological and Anatomical Characteristics of Four Used Species in Kazdağı (Balıkesir/Çanakkale)", *İst. Ün. Ecz. Fak. Mec.* 1: 35-36.

- SOYKAN, Abdullah
2001 "Kazdağları Milli Parkı'nda Doğal Ortam, İnsan İlişkileri ve Zeytincilik", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2001, Altınoluk, Edremit: 251-280. Edremit: TMMOB Orman Müh. Odası.
- SÜMER, Faruk
1993 "Tahtacılar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 7: 8-12.
- THANOS, Costas A.
2001 "Mitoloji'de ve Eski Çağlarda İda Dağı", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2001, Altınoluk, Edremit: 87-102. Edremit: TMMOB Orman Mühendisleri Odası.
- TÜMEN, Gülendamar
1989 "Labiatae Family as Medicinal Plants from Balıkesir District in Turkey", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi* 4: 7-12.
- TÜMEN, Gülendamar, Orhan A. SEKENDİZ
1991 "Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler", *VIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı*, 19-21 Mayıs 1989, İstanbul. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi.
- TÜMEN, Gülendamar, Fatih SATIL, Hayri DUMAN ve Kemal H. Can BAŞER
2000 "Two New Records for the Flora of Turkey: *Satureja icarica* P.H. Davis, *S. pilosa* Velen" *Turk. J. Bot.* 24: 211-214.
- TÜTENOCAKLI, Tülay, İsmet UYSAL
2004 "Ayvacık ve Çevresinde (B1 Çanakkale) Etnobotanik Bir Çalışma" *XVII. Ulusal Biyoloji Kongresi*, 21-24 Haziran 2004, Adana. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- YILMAZ, Fikret
1995 "XVI. Yüzyılda Edremit Kazası", (Yayımlanmamış doktora tezi: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir).

EK 1: KAZDAĞI (BALIKESİR) ETNOBOTANİK ÇALIŞMASINDA KULLANIMI SAPTANAN BİTKİLER LİSTESİ

	Familiya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
1	Agaricaceae	<i>Agaricus campestris</i> Fr.ex L.	çim mantarı, çimen mantarı	IA5	276
2		<i>Agaricus bisporus</i> (Lge.) Sing	mantar	IA5	349
3	Amaryllidaceae	<i>Stenbergia lutea</i> (L.) Ker-Gawl. ex Sprengel	zumbak, zombak	VIA8	90
4	Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L.	sumak, somak	IA4, IA8, IA9	22, 403, 98
5		<i>Pistacia terebinthus</i> L. subsp. <i>terebinthus</i>	çetlemik, çetlemik, çitlenbik, çitlembik	IA4, IA1, IIA1, VA5, VA7, VIA2, VIA12	63, 226, 428, 455, 353
6		<i>Pistacia terebinthus</i> L. subsp. <i>palaestina</i> (Boiss.) Engler	melengiç filizi, çitlemik filizi, çitlembik	IA1, IA4, VA7	144, 205
7		<i>Pistacia vera</i> L.	Antep fıstığı	IB4, VIB16	327
8	Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	dere otu	IA1	181
9		<i>Apium graveolens</i> L.	kereviz	IB4, IIB1	465
10		<i>Echinophora tenuifolia</i> L. subsp. <i>sibthorbiana</i> (Guss) Tutin	tarhana otu	IA8	37
11		<i>Echinophora tournefortii</i> Jaub. et Spach	tarhana otu, tarhana, zeytin otu	IA8, IIA1	38, 59
12		<i>Foeniculum vulgare</i> Miller	rezene, erezene, Arap saçı	IA1	40, 138, 223, 314
13		<i>Oenanthe pimpinelloides</i> L.	alanmaydanosu	IA1	134, 190, 268
14		<i>Opopanax hispidus</i> (Friv.) Gris.	kaymecik kılıca	IA1	136, 312
15		<i>Petroselinum crispum</i> (Miller) A. W. Hill	maydanoz	IB1, IIB1	481
16		<i>Sium sisarum</i> L. var. <i>lancifolium</i> (Bieb.) Thell.	kazayağı	IA2	304
17	Apocynaceae	<i>Nerium oleander</i> L.	zakkum, ağı yaprağı	IIA1, IIA2, VIIA4	404, 418, 450
18	Araceae	<i>Arum dioscoridis</i> Sm.	yılan yastığı	IIA1	413
19		<i>Arum italicum</i> Miller	yılan yastığı	IIA1	463
20		<i>Dracunculus vulgaris</i> Schott.	yılan bırçağı	IIA1	472
21	Araliaceae	<i>Hedera helix</i> L.	orman sarmaşığı	IIA1	369
22	Aristolochiaceae	<i>Aristolochia hirta</i> L.	yılan otu	IIA1	471
23	Aspleniaceae	<i>Ceterach officinarum</i> DC.	altın otu	IIA1	229
24	Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L.	civanperçemi	IIA1	240
25		<i>Achillea nobilis</i> L. subsp. <i>sipylea</i> (O. Schwarz) Bässler	ayvadana	IIA1	470
26		<i>Anthemis</i> sp.	papatya	IA7, IIA1	148, 459
27		<i>Artemisia abrotanum</i> L.	misk otu	VIA8, VIIA5	253
28		<i>Artemisia absinthium</i> L.	pelin otu	IIA1	451
29		<i>Artemisia</i> sp.	süpürge otu	VA4	355
30		<i>Calendula officinalis</i> L.	nergiz	VIB8	310
31		<i>Carduus nutans</i> L.	kengel diken	IA1	142
32		<i>Cichorium intybus</i> L.	acı hindibağ	IA1	137, 208
33		<i>Cnicus benedictus</i> L.	şevketi bostan, akdiken	IA1, IIA1	99, 241, 270
34		<i>Crepis</i> sp.	karakök	IVA	212
35		<i>Inula heterolepis</i> Boiss.	altınbaş	IIA1	13
36		<i>Inula viscosa</i> (L.) Aiton	anduz otu	IIA1, IIA2, VIA13	95, 442, 328
37		<i>Lactuca aculeata</i> Boiss. et Kotschy ex Boiss.	alan marulu	IA1	271
38		<i>Matricaria chamomilla</i> L.	papatya	IIA1	420
39		<i>Scolymus hispanicus</i> L.	kengel diken	IIA1	207
40		<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertner	kenger	IA2	307
41		<i>Sonchus asper</i> (L.) Hill subsp. <i>glaucescens</i> (Jordan) Ball	eşek helvası	IA1	102, 135, 267
42		<i>Tagetes patula</i> L.	kadife çiçeği	VIB8	248
43		<i>Tagetes</i> sp.	piç kenevir, yabani kadife	VIA8	110
44		<i>Taraxacum officinale</i> Wigg.	tatlı hindiba	IA1	211
45		<i>Tussilago farfara</i> L.	öksürük otu	IIA1	467

	Familya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
46	Boraginaceae	<i>Anchusa azurea</i> Miller	sığır dili, güzellik otu	IA1, IIA1	193, 320, 356
47		<i>Anchusa officinalis</i> L.	kuzu dili, sığır dili	IA1	269
48	Brassicaceae	<i>Raphanus raphanistrum</i> L.	turp otu	IA1	39, 115
49		<i>Sinapis arvensis</i> L.	hardal	IA1	141, 302
50		<i>Sinapis</i> sp.	hardal	IVA	146
51		<i>Sinapis alba</i> L.	hardal otu	IA1	191
52		<i>Eruca sativa</i> Miller	roka	IB1	429
53		<i>Lepidium sativum</i> L.	tere	IB1	462
54		<i>Matthiola incana</i> (L.) R. Br.	şebboy	VIB8	309
55	Buxaceae	<i>Buxus sempervirens</i> L.	şimşir	VA5, VIA8	287
56	Cannabaceae	<i>Cannabis sativa</i> L.	Kenevir	IB4	35
57		<i>Humulus lupulus</i> L.	şerbetcisi otu	IIA1	454
58	Capparaceae	<i>Capparis spinosa</i> L.	gebere, kapari	IA4	84, 329
59	Caprifoliaceae	<i>Sambucus nigra</i> L.	mürver	IIA1	466
60	Caryophyllaceae	<i>Stellaria media</i> (L.) Vill	cicübücü, cicibici	IA1, IIA1	143, 412
61	Chenopodiaceae	<i>Chenopodium album</i> L.	sirken otu, saçkıran otu	IVA	147
62		<i>Salicornia europaea</i> L.	deniz börülcesi	IA2	265
63	Cistaceae	<i>Cistus creticus</i> L.	pamukluk, pamuklu, pamukla	IIA1, IIIA, IVA, VA1	204, 452, 330
64		<i>Cistus salviifolius</i> L.	pamuklu, pamukla	IIA1	331
65	Convolvulacea	<i>Convolvulus</i> sp.	dağ sarmaşığı	IIA1	52
66	Cornaceae	<i>Cornus mas</i> L.	kızılçık kurusu	IA4, IA9	117
67	Coryllaceae	<i>Corylus avellana</i> L. var. <i>avellana</i>	yabani fındık	VA5	439
68	Crassulaceae	<i>Sedum</i> sp.	?	VIA8	70
69	Cucurbitaceae	<i>Lagenaria siceraria</i> (Mol.) Standl.	süs kabağı, su kabağı	VB5, VB7, VIB8	29, 225
70		<i>Luffa cylindrica</i> (L.) M. Roem	lif kabağı	VB8	232
71		<i>Momordica charantia</i> L.	kudret narı, galkak kabağı	IIA1	217
72		<i>Ecbalium elaterium</i> (L.) A. Rich	acidüvelek, deli kavun, cirtatan	IIA1, IIA2	332, 438
73	Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> var. <i>saxatilis</i> Pall.	ardıç	IIA1	30
74		<i>Cupressus sempervirens</i> L.	selvi, servi	IIA1, VA5	44, 79, 449
75	Cyperaceae	<i>Cyperus rotundus</i> L.	topalan	IIA1	45
76	Dioscoreaceae	<i>Tamus communis</i> L. subsp. <i>cretica</i> (L.) Kit Tan	acı filiz, filiz gavur börülcesi	IA1, IIA1	128, 213, 401, 411, 315
77	Discinaceae	<i>Gyromitra</i> sp.	kuzu göbeği	IA5	286
78	Eleagneaceae	<i>Eleagnus angustifolia</i> L.	iğde tohumu	IA4, VIA16	282
79	Ephedraceae	<i>Ephedra major</i> Host.	süprüge çalısı	VA4	86
80	Equisetaceae	<i>Equisetum arvense</i> L.	at kuyruğu ?	IIA1	27
81	Ericaceae	<i>Erica arborea</i> L.	funda	IA4, IIA1, IIIA, VA5, IVA	152, 357
82		<i>Arbutus unedo</i> L.	davulğı üzümü, dağ çileği, davulğı, davulga ak davulga	IA4, IIIA, IVA, VA5	166, 261, 354, 482
83		<i>Arbutus andrachne</i> L.	davulga, davulğı, kara davulga 316	IIIA, IVA, VA5	170, 203, 483,
84		<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	ayı üzümü	IA4	367
85	Euphorbiaceae	<i>Euphorbia</i> sp.	sütleğen, balık otu	VIA7	333
86	Fabaceae	<i>Ceratonia siliqua</i> L.	keçi boynuzu	IA4	440
87		<i>Cercis siliquastrum</i> L. subsp. <i>siliquastrum</i>	erguvan	VIA8	371
88		<i>Chamaecystis hirsutus</i> (L.) Link	süprügelik	VA4	151, 163
89		<i>Lathyrus sativus</i> L.	mürdümük	IVA	174
90		<i>Phaseolus vulgaris</i> L.	arşın fasulye	IB4	122
91		<i>Spartium junceum</i> L.	süprügelik, katırtırnağı	VA4, VIA8	402, 417
92		<i>Trifolium pratense</i> L. var. <i>pratense</i>	tırfıl	IVA	334

	Familya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
93		<i>Trigonella foenum graecum</i> L.	anakokusu, boyotu, buyotu	VIA16	64
94		<i>Vicia cracca</i> L. subsp. <i>gerardii</i>	efek	IVA	335
95		<i>Vicia faba</i> L.	bakla	IB4, IVB	197
96		<i>Vicia sativa</i> L.	tırfıl	IVA	164
97		<i>Vigna angiculata</i> (L.) Walp.	kara börülce	IB4	124
98	Fagaceae	<i>Fagus orientalis</i> Lipsky	kayın, gayın	VA5	288
99		<i>Castanea sativa</i> Miller	kestane, kestene	IA4, VA5	80, 414
100		<i>Quercus cerris</i> L. subsp. <i>cerris</i>	sarı meşe, kızıl meşe	IIIA, IVA, VA1	145, 228, 425
101		<i>Quercus coccifera</i> L.	pelit, pınar	IIIA, IVA	100
102		<i>Quercus infectoria</i> Olivier subsp. <i>infectoria</i>	meşe, çalı meşesi	IIIA, IVA, VA7	161, 195, 323
103		<i>Quercus ithaburensis</i> Decne subsp. <i>macrolepis</i>	palamut meşesi, meşe	IIIA, IVA, VA1,VA5	89, 407, 48
104		<i>Quercus pubescens</i> Willd.	kara meşe, meşe meşe çalısı,	IIIA, IVA	159, 233, 260
105		<i>Quercus</i> sp.	meşe	IIIA, VA4	88
106	Gentianaceae	<i>Centaurium erythraea</i> Rafn.	kantaron, kırmızı kantaron	IIA1	42, 231
107		<i>Gentiana asclepiadea</i> L.	mor gentiyan	VIA8	360
108	Geraniaceae	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Herit	iğnelik	IA1	306, 319
109	Gomphaceae	<i>Ramaria condensata</i> (Fr.) Quéf.	çamgöbeği	IA5	277
110	Guttiferae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	kantaron	IIA1, VIA2	5, 16, 24, 33, 78, 167
111		<i>Hypericum triquetrifolium</i> Turra	kantaron	IIA1, VIA2	94
112		<i>Hypericum olympicum</i> L. subsp. <i>olympicum</i>	kantaron	IIA1	432
113	Iridaceae	<i>Iris germanica</i> L.	hıdırellez zambağı	VIB8	318
114	Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	ceviz	IB4, VB1	426, 336
115	Lamiaceae	<i>Acinos alpinus</i> (L.) Monch.	dedenin kekiği	IIA1	69
116		<i>Clinopodium vulgare</i> L. subsp. <i>vulgare</i>		IA7	281
117		<i>Coridothymus capitatus</i> L.	kekik	IIA1	202
118		<i>Lavandula stoechas</i> L. subsp. <i>stoechas</i>	karabaş otu, karabaş	IA7, IIA1	3, 85, 199, 200
119		<i>Melissa officinalis</i> L. subsp. <i>altissima</i> (Sm.) Arcangeli	oğulotu, melisa, melis otu, arı otu, limon otu	IA7, IA9, IIA1	4, 50, 92, 150
120		<i>Melissa officinalis</i> L. subsp. <i>officinalis</i> .	oğulotu	IA7, IA9, IIA1	93, 222
121		<i>Mentha aquatica</i> L.	deli nane	IA8, IIA1	96
122		<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson subsp. <i>typhoides</i>	nane, yabancı nane	IA1, IA7, IA8, IIA1	91, 221, 111
123		<i>Mentha piperita</i> L.	nane	IA1, IA7, IA8, IB1, IB8, IIA1	209, 352
124		<i>Mentha pulegium</i> L.	filiskin, mentollü adaçayı, yarpuz	IA7, IIA1	12 57
125		<i>Mentha spicata</i> L. subsp. <i>spicata</i>	nane	IA8, IIA1	71
126		<i>Micromeria juliana</i> (L.) Bentham ex Reichb.	?	IIA1	468
127		<i>Occimum basilicum</i> L.	reyhan, fesleğen	IB8, IIB1, VIB8, VIIB5	72, 247, 250
128		<i>Origanum onites</i> L.	taş kekiği, kekik, biyalı kekik, İzmir kekiği, güveyotu	IA7, IA8, IA9, IIA1, VIA2	2, 97, 155, 198, 201
129		<i>Origanum vulgare</i> L. subsp. <i>hirtum</i> (Link) Letswaart	deli kekik, karakekik, İstanbul kekiği, Çanakkale kekiği, güveyotu	IA7, IA8, IA9, IIA1, VIA2	1, 25, 31, 34, 77, 156
130		<i>Origanum x majoricum</i> L.	mercanköşk	IB7, IIB1, IB8, VIB8, VIIB5	255, 109
131		<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	biberiye, mezar otu, kirse çiçeği	IB7, IB9, IIB1, VIB8, VIB1, VIIB5, VIIB7	43, 235, 245

	Familiya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
132		<i>Salvia argentea</i> L.	adaçayı	IA7, IIA1	473
133		<i>Salvia tomentosa</i> Miller	boş yaprağı, adaçayı	IA7, IIA1, IIA2	6, 18, 236, 416
134		<i>Satureja cuneifolia</i> Ten.	limon kekiği, kekik, sivri kekik	IA7, IA8, IA9, IIA1, VIA2	15, 21
135		<i>Satureja pilosa</i> Velen	limon kekiği, sivri kekik, dereçayı	IIA1	112
136		<i>Satureja thymbra</i> L.	limon kekik, kekik	IA7, IIA1	58, 180
137		<i>Sideritis athoa</i> Papanikolaou & Kokkini	kandil çayı, dağ çayı, adaçayı, yüzüklü çay, tilkikuyruğu çayı, Kazdağı çayı	IA7, IIA1	19, 23, 113, 210, 460, 7
138		<i>Sideritis perfoliata</i> L.	dağ çayı, yüksükotu	IA7, IIA1	469
139		<i>Sideritis trojana</i> Bornm	Sarı kız çayı, dağ çayı, cımbak çayı	IA7, IIA1, VIA8	254, 17, 32, 75, 81, 114, 444
140		<i>Teucrium chamaedrys</i> subsp. <i>chamaedrys</i> L.	kısamahmut	IIA1	258
141		<i>Teucrium polium</i> L.	kısamahmut	IIA1	230
142		<i>Thymbra spicata</i> L. var. <i>spicata</i>	mor kekik, karakekik	IA7, IIA1	370
143		<i>Thymus cherlerioides</i> Vis var. <i>cherlerioides</i>	morkekik, yer kekiği	IA7, IIA1	445
144		<i>Thymus longicaulis</i> C. Presl subsp. <i>longicaulis</i>	dedelerin kekiği, yayla kekiği, yer kekiği, kara kekik,	IA7, IIA1	76, 237, 458
145		<i>Thymus pulvinatus</i> Celak	kekik, çam kekiği, antibiyotik, mor kekik	IA7, IIA1	359
146		<i>Thymus sipyleus</i> Boiss subsp. var. <i>sipyleus</i>	kekik, limon kokulu kekik	IIA1	313
147		<i>Ziziphora tenuior</i> L.	mentollü adaçayı	IIA1	419
148	Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i> L.	defne, har yaprağı	IA8, IIA1, IIA2, VA6, VA7, VIA16	21, 61, 157, 239, 283, 322
149	Liliaceae	<i>Allium sativum</i> L.	sarımsak	IB3, IIB1	435
150		<i>Asparagus acutifolius</i> L.	tatlı filiz, papaz sakalı, kuşkonmaz	IA1, IA2	104, 129, 238
151		<i>Asphodelus aestivus</i> Brot.	deve soğanı, çirişlik, hıdırellez kamçısı	IIA1	405, 317
152		<i>Hyacinthus orientalis</i> L.	sümbül, morsümbül	VIB8, VIIB5	308
153		<i>Lilium candidum</i> L.	beyaz zambak, ak zambak, zambak	VIB8, VIIB5	474
154		<i>Polygonatum hirtum</i> (Bosc ex Poir) Pursch	mührüsüleyman, dolama otu	IA3	437
155		<i>Smilax aspera</i> L.	özlemik filizi	IA1, IA2	192
156		<i>Linum usitatissimum</i> L.	keten	IIB1	436
157		<i>Tulipa orphanidea</i> Boiss. ex Heldr r	Lale	VI8	485
158	Loranthaceae	<i>Viscum album</i> L. subsp. <i>album</i>	ökse otu, burç, çekem	IIA1, IIA2, IIIA, IVA	400, 350
159	Lythraceae	<i>Lagerstroemia indica</i>	oya çiçeği	VIA8	256
160	Malvaceae	<i>Althea officinalis</i> L.	hatmi, gülhatmi	IIA1	46
161		<i>Malva sylvestris</i> L.	ebegümeci, develik	IA1, IIA1	73, 107, 132, 140
162	Moraceae	<i>Ficus carica</i> L. var. <i>domesticus</i> Tsch. & Rav.	incir, yemiş	IB4, IIB1	26, 116, 337
163		<i>Ficus carica</i> L. var. <i>caprificus</i> Tsch. & Rav.	deli incir	IA9	461
164		<i>Morus alba</i> L.	akdut	IB4, IIB1	338
165		<i>Morus nigra</i> L.	karadut	IB4, IIB1	339
166	Morchellaceae	<i>Morchella conica</i> Pers.	göbek, kuzugöbeği	IA5	285
167	Myrtaceae	<i>Myrtus communis</i> L.	murt, mersin	IA8, IIA1	36, 457
168	Oleaceae	<i>Ligustrum vulgare</i> L.	kurtbağrı	IIA1, VIA1	365

EK 2: KAZDAĞI ÇEVRESİNDE KEKİK OLARAK ADLANDIRILAN BİTKİLER

Tür adı	Yerel adları	Toplandığı alan	Ticari durumu ve kullanımı	Toplanma miktarı
<i>Origanum vulgare</i> subsp. <i>hirtum</i>	İstanbul kekiği, Çanakkale kekiği, karakekik, güveyotu	Havran: Kocaseyit, Köylüce, Çınarlı köyü; Edremit: Zeytinli, Gürgendağ,	Ticari amaçla toplanır, yerel pazarlarda satılır, yerel mutfaklarda baharat ve bitki çayı olarak kullanılır	50 ton
<i>Origanum onites</i>	bilyalı kekik, İzmir kekiği taşkekik, güvey otu	Ortaoba, Beyoba, Mehmetalan, Pınarbaşı, Dereli, Yaşyer, Avcılar, Kızılçukur, Tahtakuşlar; Altınoluk: Sefatepe, Çamlıbel; Kazdağ Milli Parkı: Yayla-Kapıkule, Çamlıbel-Tavşanoynağı, Zeybek taşı, Eybek, At kayası		
<i>Satureja cuneifolia</i>	kekik, sivri kekik, limon kekiği,	Edremit: Zeytinli; Kazdağ Milli Parkı: Hasanboğuldu Küçükkuyu; Ayvacık: İlyasfakı, Cemaller, Keçikayası, Ahmetler	Ticari amaçla toplanır, yerel pazarlarda satılır, bitki çayı olarak kullanılır	10 ton
<i>Satureja pilosa</i>	sivri kekik, limon kekiği, dereçayı	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Kapıkule, Şahinderesi Eybek, At kayası	Yerel pazarlarda satılır, bitki çayı olarak kullanılır	
<i>Satureja thymbra</i>	limon kekik, kekik	Altınoluk: Sefatepe; Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Çamlıbel-Tavşanoynağı	Yerel pazarlarda satılır	
<i>Thymbra spicata</i> subsp. <i>spicata</i>	karabaş kekik, kara kekik	Edremit-Altınoluk: Çamlıbel; Havran: Tepeoba-Temaşalık	Yerel pazarlarda satılır, bitki çayı olarak kullanılır	-
<i>Thymus pulvinatus</i>	mor kekik, çam kekiği, antibiyotik	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Kapıkule, Tavşanoynağı, At kayası	yöre halkı tarafından sadece bitki çayı olarak kullanılır	-
<i>Thymus cherlerioides</i> var. <i>cherlerioides</i>	mor kekik, yer kekiği	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Sankız-Karataş, Kartalçimen		
<i>Thymus sipyleus</i> subsp. <i>sipyleus</i> var. <i>sipyleus</i>	limon kokulu kekik	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Nanekırı, Sankız		
<i>Thymus longicaulis</i> subsp. <i>longicaulis</i>	kekik, yer kekiği	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Çamlıbel-Tavşanoynağı Eybek, At kayası		
<i>Corydanthymus capitatus</i>	kekik	Havran: Tepeoba-Temaşalık	-	-

Res. 1. Kazdağı Milli Parkının uydu fotoğrafı

Res. 2. Kazdağı Milli Parkı girişi. Zeytinli, Edremit.

Res. 3. Araştırma yapılan alanındaki yerleşim birimleri.

Res. 4. Kazdağı ve yakın çevresinde günümüze kadar gelmiş çok sayıda antik çağ yerleşimi bulunmaktadır. Antandros kazı alanı, Altınoluk, Edremit.

Res. 5. Kazdağı göknarı meşçeresi, Kazdağı Milli Parkı, Edremit.

Res. 6. Tahtakuşlar Etnografya Galerisi. Tahtakuşlar, Edremit.

Levha 2

Res. 7. Türkmenler, yerleşik hayata geçtikten sonra Kazdağı eteklerinde birçok köy yerleşmesi kurmuşlardır. Mehmetalan, Edremit.

Res. 8. Bir Yörük köyü. Ortaoba, Edremit.

Res. 9. Zeytinlikler, Altınoluk-Akçay arasında genişçe bir alanda yayılış gösterir. Kızıkeçili, Edremit.

Res. 10. Günümüzde sayıları yok denecek kadar az olan "sulu baskı" yöntemiyle zeytinyağ elde edilen bir işletme. Mehmetalan, Edremit.

Res. 11. Havran'da "satsuma" cinsi mandalina yetiştirilir.

Res. 12-12a. Edremit'e bağlı Yaşyer ile Havran'a bağlı Çakırdere ve Kalabak köylerinde önemli miktarda çilek tarımı yapılmaktadır. Çakırdere, Havran.

Res. 13. "Hayır yemeği"nde kaynak kişilerle bir görüşme, Çamcı, Edremit.

Res. 14. Güre köy kahvesinde kaynak kişilerle bir görüşme, Edremit.

Res. 15. Çarşamba günleri kurulan Edremit pazarından bir görüntü, Edremit.

Res. 16. Edremit pazarında geleneksel giysileri "kıvrak" içindeki yörük kadınlar, Kazdağlarından topladıkları ürünlerini satıyorlar. Edremit.

Res. 17. Ekibimiz üyesi Yılmaz Arı pazarda satılmak üzere toplanan bir bitkinin teşhisini yaparken, Beyoba, Edremit.

Res. 18. Havran pazarında "karışık ot" satılan bir tezgâh.

Levha 4

Res. 19. "Özlemik filizi" (*Smilax aspera*) bitkisinin taze sürgünleri bölgedeki yerel pazarlarda satılmakta ve sevilerek yenmektedir.

Res. 20. Çamlıbel'deki Zeytinbağ tesisinin işletmecilerinden Erhan Şener'le özel görüşmeler sonucu yerel mutfak kültürü hakkında ayrıntılı bilgiler alınmıştır.

Res. 21. Düğün ve hayır yemeklerine az da olsa bir katkı ile gitmek Türkmenlerin hâlâ devam eden adetlerindedir.

Res. 22. Patıcan ve fasulye gibi sebzeler dilimlenerek ya da iplere dizilerek kışa hazırlık için kurutuluyor. Mehmetalan, Edremit.

Res. 23. Ayva reçeli yapan Havranlı bir Yörük.

Res. 24. "Garaltı" adı verilen böğürtlen "*Rubus sanctus*" eylül ayında pazarlarda bolca satılır, Edremit.

Res. 25. Bölgedeki pazarlarda kasım ayında satılan bazı mantar çeşitleri, Edremit.

Res. 26. Kuzugöbeğinden (*Morchella conica*) dolma yapılışı. Çamlıbel köyü, Edremit.

Res. 27. Tıbbi amaçlı olarak en yaygın kullanılan endemik bitkilerden biri "Sarıköz çayı" (*Sidertis trojana*).

Res. 28. Bölgede sevilererek içilen dağçayı "kandil çayı" (*Sidertis athoa*).

Res. 29. Bölgenin en yaygın kekik türleri (*Origanum vulgare* subsp. *hirtum* ve *Origanum onites*)

Res. 30. Dereli köyünden Muharrem Anıcı, geleneksel yöntemle kekik suyu çıkartırken.

Levha 8

Res. 43-43a. Çitlembik ağacından (*Pistacia terebinthus* ssp. *paleistina*) nazarlık yapan Hüseyin Akbulut ve yapım aşamasından bir ayrıntı. Mehmetalan, Edremit.

Res. 44. Buğdaydan yapılmış bir nazarlık. Çamçı, Edremit.

Res. 45-45a. Bölge halkı evlerin girişlerinde su kabağının (*Lagenaria siceraria*) küçüklerini hem süs hem de nazarlık olarak kullanmaktadırlar, Edremit.

Res. 46. Çeşitli bitki tohumlarından yapılmış nazarlık ve süs eşyaları, Tahtakuşlar, Edremit.

Res. 47. Lale (*Tulipa orphonide*), süs bitkisi olarak toplanmakta ve yerel pazarlarda yoğun olarak satılmaktadır. Edremit pazarı.

Res. 48. Bölgede birçok köyde, evlerin bahçelerine ekilmiş olan "akzambak" (*Lilium candidum*), ilkbahar sonuna doğru yerel pazarlarda çok yaygın olarak satılır, Havran pazarı.

Res. 49. Türkmen köylerinde, sünnet olan çocuğun gözlerine çam çirası ile sürme sürülür. Çamcı, Edremit.

Res. 50. Türkmenler, mezarlık ziyaretlerinde, Kazdağından toplanan değişik çiçeklerden yaptıkları demetleri götürürler. Tahtakuşlar, Edremit.

Res. 51. Türkmen köylerinde bahar başlangıcında yağmur yağması için ya da kutsal olarak bilinen Hıdırellez gibi günlerde her mahallede "derme" adı verilen yemekler düzenlenmektedir. Çamcı, Edremit.

Res. 52. Türkmenler arasında her yıl ağustos ayının ortalarında, Kazdağının zirvesinde düzenlenmesi geleneğe haline gelen "Sarı kız şenlikleri", günümüzde Yörük köylerinin de kutladığı bir şenliğe dönüşmüştür.

Res. 53. Beyoba köyünden Fatma Karabulut topladığı kekikleri ayıklarken.

Res. 54. Kazdağları ve çevresi, "anıt ağaç" yönünden çok zengindir, Kızılkıçlı, Edremit.